

ช้าง

Elephants

๖๖๖.๙๖๑

เอกสารประกอบการจัดนิทรรศการ

๓ ๒๔๕

เรื่องไหวโรกาสเฉลิมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา

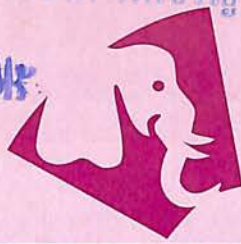
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

และวันอนุรักษ์มรดกไทย ประจำปี ๒๕๔๘

ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

ใบแก้คำผิด

หน้าที่ ๓	ย่อหน้าที่ ๑	บรรทัดที่ ๒	Pha veta Suragajadhra								
			แก้เป็น Phra Śveta Suragajādhāra								
หน้าที่ ๘	คำอธิบายภาพ		พระกณศ (GaneCEa)	แก้เป็น	พระกณศ (Ganeśa)	หน้าที่ ๑๕	ย่อหน้าที่ ๕	บรรทัดที่ ๑	GaneCEa	แก้เป็น	Ganeśa
หน้าที่ ๑๑	คำอธิบายภาพ		Visnu - vamCEa	"	Viṣṇu-vamśa			บรรทัดที่ ๓	GaneCEa	"	Ganeśa
หน้าที่ ๑๒	ย่อหน้าที่ ๒	บรรทัดที่ ๑	GaneCEa	"	Ganeśa			บรรทัดที่ ๕	GaneCEa	"	Ganeśa
		บรรทัดที่ ๓	GaneCEa	"	Ganeśa			บรรทัดที่ ๖	CEikhara	"	Śikhara
		บรรทัดที่ ๑๑	CEiva	"	Śiva	หน้าที่ ๒๐	ย่อหน้าที่ ๔	บรรทัดที่ ๑	appliquCE	"	appliqué
		บรรทัดที่ ๑๓	Gan?apati	"	Ganapati	หน้าที่ ๒๒	ย่อหน้าที่ ๒	บรรทัดที่ ๔	Pres JCEsuites	"	Pères Jésuites
		บรรทัดที่ ๑๕	VighneCEvara	"	Vighneśvara	หน้าที่ ๒๔	ย่อหน้าที่ ๑	บรรทัดที่ ๓	aCE- ratna	"	aśva-ratna
	ย่อหน้าที่ ๓	บรรทัดที่ ๑	CEiva	"	Śiva	หน้าที่ ๒๗	ย่อหน้าที่ ๑	บรรทัดที่ ๒	Gajendraúvasanān	"	Gajendraśvasanān
		บรรทัดที่ ๒	CEiva	"	Śiva		ย่อหน้าที่ ๒	บรรทัดที่ ๑	Gajendraúvasanān	"	Gajendraśvasanān
	ย่อหน้าที่ ๕	บรรทัดที่ ๔	CEvaghosa	"	Aśvaghōṣa			บรรทัดที่ ๗	Gajendraúvasanān	"	Gajendraśvasanān
หน้าที่ ๑๔	ย่อหน้าที่ ๓	บรรทัดที่ ๓	CEiva	"	Śiva		ย่อหน้าที่ ๓	บรรทัดที่ ๑	Gajendraúvasanān	"	Gajendraśvasanān
		บรรทัดที่ ๖	Íuvara – vamCEa	"	Íśvara-vamśa			บรรทัดที่ ๓	Dhanañjayapāú	"	Dhanañjayapās
		บรรทัดที่ ๖	Úiva	"	Śiva						
		บรรทัดที่ ๖	Brahmá – vamCEa	"	Brahmá-vamśa						
		บรรทัดที่ ๗	Visnu - vamCEa	"	Viṣṇu-vamśa						
		บรรทัดที่ ๗	Agni – vamCEa	"	Agni -vamśa						
		บรรทัดที่ ๗	Ganeúa	"	Ganeśa						
		บรรทัดที่ ๘	Úiva	"	Śiva						
		บรรทัดที่ ๘	GaneCEa	"	Ganeśa						
		บรรทัดที่ ๑๑	CEiva	"	Śiva						
		บรรทัดที่ ๑๒	CEiva	"	Śiva						
หน้าที่ ๑๕	คำอธิบายภาพ		GaneCEa	"	Ganeśa						

คำนำ

กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่หลักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ และในโอกาสวันอนุรักษ์มรดกไทย ซึ่งตรงกับวันที่ ๒ เมษายนของทุกปี กรมศิลปากร และหน่วยงานในสังกัด ได้ดำเนินการจัดนิทรรศการ กิจกรรม และจัดพิมพ์เอกสาร เพื่อเป็นการส่งเสริม และเผยแพร่มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติเสมอมา

สำหรับปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ นี้ นับเป็นวาระอันสำคัญยิ่ง เนื่องด้วยเป็นปีที่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์อุปถัมภ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ได้ทรงเจริญพระชนมายุ ๕๐ พรรษา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภาคเหนือ ๘ แห่ง

- ๑ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ रामคำแหง
- ๒ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กำแพงเพชร
- ๓ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรคตวรนายก
- ๔ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน
- ๕ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน
- ๖ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย
- ๗ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระพุทธชินราช
- ๘ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

ภายใต้ โครงการบูรณาการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภาคเหนือ จึงได้ร่วมกันจัดนิทรรศการ เฉลิมพระเกียรติ เรื่อง **“ช้าง”** นำเสนอเรื่องราวของช้างในด้านต่างๆ ความสนพระทัยเรื่องช้างใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อีกทั้งได้นำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทั่วประเทศมารวมจัดแสดงด้วย

คณะกรรมการโครงการบูรณาการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภาคเหนือ ต้องขอขอบคุณ ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย จ.ลำปาง พิพิธภัณฑ์บ้านจ่าจันท์ พิพิธภัณฑ์วัดร่องเมิง พิพิธภัณฑ์วัดเกตกกราม พิพิธภัณฑ์พระพิฆเนศ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร้านมณีไทย ทุกฝ่ายที่ได้มีส่วนร่วมในการนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุมาร่วมจัดนิทรรศการในโอกาสสำคัญนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่ากิจกรรมใน ครั้งนี้จะปลุกฝัง ให้ชาวไทยได้ตระหนักถึง คุณค่า ความสำคัญ และร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ของชาติให้ดำรงสืบไป

คณะกรรมการ

โครงการบูรณาการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภาคเหนือ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงฉายร่วมกับพระเสวตสุรคชาธราฯ
ซึ่งเป็นช่างเผือกเชือกแรกในรัชกาลปัจจุบัน
Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn and Phra Savet Surakhachadhara

เรื่อง “ช้าง”

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ฉันชอบช้างมากที่สุด ช้างทำอะไรได้หลายอย่าง มีนิทานและเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวข้องกับช้างมากมายในหนังสือที่เคยอ่าน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เป็นองค์แรกที่คิดว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ของฉัน ใครๆ พลอยถือ เช่นนั้นตามไปด้วย เห็นข่าวของสิ่งใดเป็นรูปช้างก็ซื้อหามาให้ใช้ หรือตั้งดูเล่น

อีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้ฉันต้องเกี่ยวข้องกับช้าง คือ จังหวัดยะลาอันอบอุ่น ถวายตามประเพณีโบราณ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นระวางเป็น พระเสวตสุรคชาธาร ทรงเสด็จในเขตพระราชฐานเป็นเชือกแรก (พระเสวตอดุลยเดชพาหน พระเสวตฯ เชือกแรกในรัชกาล โปรดเกล้าฯ ให้สวนสัตว์ดุสิตเลี้ยงไว้ เอาเข้ามาเลี้ยงในเขตพระตำหนักจิตรลดาราย หลังจาก การเดินทางจากเขาดินมาสวนจิตรใช้เวลาหลายชั่วโมง ได้ความว่าพยายามถอนต้นไม้หลายต้น) เมื่อเวลาแปรพระราชฐานไปหัวหิน ก็โปรดฯ ให้คุณพระและสุนัขบริวารทั้งฝูงโดยเสด็จด้วยเหตุนี้ฉันจึงคุ้นเคยกับคุณพระเป็นพิเศษ ฉันนั่งเล่นบนเสื่อคุณพระกึ่งนั่งด้วย (บางครั้งจะนั่งตักฉัน ต้องคอยเชยิบหนี) คุณพระชอบเล่นฟุตบอล เล่นปิดตาไล่จับ ตอนเย็นๆ เราจูงมือ (จวง) กันเดินเล่น เผลอๆ ก็เอามือคนเข้าไปอมเวลาเพื่อนที่โรงเรียนมาดูคุณพระ คุณพระจะไม่ให้ฉันเล่นกับเพื่อนๆ จะมาจูงฉันไป แม้ว่ามิเด็กนักเรียนแต่งตัวเหมือนฉันกันหลายคน คุณพระจำฉันได้

พอคุณพระโตขึ้น ก็ไม่ได้เล่นกันบ่อยๆ เช่นเคย ฉันมีสัตว์เลี้ยงอย่างโน้นอย่างนี้ และคุณพระก็ชอบเล่นแรงๆ เพราะลืมนึกไปว่าตนเองตัวโตมาก เมื่ออายุประมาณ ๙ ปี คุณพระเชือกนี้ก็ล้ม

ต่อมาเมื่อผู้พบช้างพังเผือกที่จังหวัดนราธิวาส เมื่อจะสมโภชขึ้นระวาง ดร.กัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา เลขาธิการพระราชวังในขณะนั้น ได้เชิญกระแสพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฉันเป็นผู้แต่งฉันท์ดุขฎิ สังเวย และกาพย์ขับไม้ประกอบขอสามสาย สำหรับพราหมณ์ และศิลปินกรมศิลป์อาาน ในครั้งนั้นรู้สึกหนักใจมาก ประการแรกครวสมโภชขึ้นระวางพระเสวตสุรคชาธารที่ยะลา ฉันก็ยังไม่ได้ทำตามเสด็จไปด้วย จึงไม่ทราบว่ พระราชพิธีเป็นอย่างไร เราจะอ่านฉันท์ตอนไหน ประการที่สอง ฉันแต่งฉันท์ไม่ค่อยเป็น เมื่ออยู่โรงเรียนจิตรลดา แต่งเพียงครั้งสองครั้งตามที่ครูสั่ง เป็นฉันท์สั้นๆ แต่งพอรู้วิธี เมื่อเรียนปริญญาตรีจุฬาก็ไม่ได้แต่งอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน แต่เมื่อโปรดเกล้าฯ แล้ว ก็ต้องพยายามแต่งทูลเกล้าฯ ถวายให้ดีที่สุด ได้ปรึกษาท่านผู้ทรงคุณวุฒิ สวัสดิคุณ ซึ่งเป็นผู้แต่งฉันท์ดุขฎิสังเวย เมื่อครวสมโภชขึ้นระวางพระเสวตสุรคชาธาร ท่านได้แนะนำวิธีการแต่งพอเป็นสังเขป ฉันจึงได้ค้นคว้าต่อในเรื่องของช้างเผือกได้อ่านฉันท์เก่าๆ มีวิธีแต่งดังนี้ ลา ๑ ไหว้พระรัตนตรัย ไหว้เทวดา พระมหากษัตริย์ ตอนยอพระเกียรตินี้ ฉันก็เอาพระราชกรณียกิจใหม่ๆ มากเล่า

ลาที่ ๒ เรียกว่าลาไพร ธรรมเนียมเดิมจะกล่าวว่ปามีผีสงน่ากลัวออกมาอยู่เมืองดีกว่า ฉันเปลี่ยนเป็นว่าป่าจังหวัดนราธิวาส(ตามที่ฉันเคยเห็น) สวยงามอย่างไร น่าสบายมาก แต่ต้องตัดใจออกมา เพราะมีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

ลา ๓ กล่าวถึงพิธี และสถานที่ในวัง

ลา ๔ สั่งสอนช้างเหมือนสอนคน นึกถึงว่าข้าราชการที่ดีควรเป็นอย่างไร

นอกจากนั้นก็เพียงถามว่า ใครอยากให้สอนช้างอย่างไรอีก มีอยู่คนหนึ่งที่มีหน้าที่ดูแลสวน แนะนำว่าควรสอนไม่ให้เหยียบย่ำ หรือดึงต้นไม้ แล้วบ่นว่าช้างเป็นศัตรูพืชใหญ่ที่สุดหลังจากนั้นเมื่อมีการสมโภชขึ้นระวางช้างอีก ๓ เชือก ฉันก็ต้องแต่งบทฉันท์ และกาพย์อีกตามเคย มีคนว่า แต่งยาวไป ทั้งที่นึกไม่ออก และแต่งสั้นกว่าของโบราณเสียอีก การแต่งฉันท์ดุขฎิสังเวยนี้เป็นเกียรติที่น่ายกภูมิใจ ยิ่งแต่ก็ลำบากยากมากจะนั้นจึงรู้สึกเสียใจ เมื่อใครบอกว่ามีคนพบช้างเผือกอีก ฉันยังมีความเกี่ยวข้องกับช้างอีกมาก แต่ที่นึกออกมากสุดๆ ที่เพียงแค่นี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กับความสนพระทัยในเรื่องช้าง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดช้างมาแต่ทรงพระเยาว์ พระสหายที่ทรงคุ้นเคยผู้หนึ่ง คือ พระเศวตสุรคชาธารฯ ซึ่งจังหวัดยะลานั้น่อมเกล้าฯ ถวาย และเป็นพระยาช้างต้นเชือกแรก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลี้ยงในเขตพระราชฐาน และเมื่อเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแปรพระราชฐานไปหัวหิน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเศวตสุรคชาธารฯ โดยเสด็จด้วย จึงทำให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงคุ้นเคยกับพระเศวตสุรคชาธารฯ เป็นพิเศษ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร นับว่าเป็นพระองค์แรกที่รับสั่งว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

จากการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงโปรดและสนพระทัยในเรื่องช้างมากนี้เอง เมื่อมีการพระราชพิธีรับและขึ้นระวางสมโภชพระยาช้างต้นคราวใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานพวงมาลัยคล้องคอพระยาช้างต้นเสมอ นับตั้งแต่การขึ้นระวางพระเศวตศุทธิวิลาศ อัญสุคชาชาติพิษณุพงศ์ฯ เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมาทุกคราว

จากการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระปรีชาสามารถในด้าน ร้อยกรองเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีการพบช้างทั้งเผือกที่จังหวัดนราธิวาส พ.ศ. ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นิพนธ์ฉันทดุขฎิสังเวย และกาพย์ขับไม้ที่มีเนื้อความที่ไพเราะกินใจ และเต็มไปด้วยสาระที่มิใช่ทรงสั่งสอนช้างเท่านั้น แต่หากคนเรายังสามารถนำสาระนั้นมาคิดสั่งสอนตนเองได้เช่นกัน

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้มีการพระราชพิธีรับและขึ้นระวางช้างสำคัญ ๓ เชือก คือ พระเศวตสุรคเชนทร์ฯ พระบรมนภทศฯ และพระเทพวัชรกิริณีฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นิพนธ์ฉันทดุขฎิสังเวยและกาพย์ขับไม้ประกอบขอสามสาย สำหรับคล้องช้างสำคัญ ๓ เชือก นี้เช่นกัน ทั้งนี้ด้วยทรงประจักษ์ในพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีนั่นเอง

อย่างไรก็ตามรายละเอียดที่เกี่ยวกับความสนพระทัยในเรื่องช้าง ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีนั้น เราจะพอทราบได้จากบทความ เรื่องช้าง ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงนิพนธ์ และได้โปรดฯ ให้ลงพิมพ์ในหนังสือนิตยสารพิเศษของกรมศิลปากร เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพ พ.ศ. ๒๕๒๕ และในโอกาสนี้ก็ได้อัญเชิญบทความดังกล่าวตอนหนึ่งมาตีพิมพ์ในที่นี้อีกวาระหนึ่งด้วย

(คัดจากงานเขียนเรื่อง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
กับความสนพระทัยในเรื่องช้าง ผู้เขียน : นางณัฐภักดิ์ จันทวิช จากหนังสือ ช้างต้น
สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ)

Her Royal Highness Princess Maha Jhakri Sirindhorn and her benevolence to Elephant

Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn regards elephant with affection. When she was young, Phra veta Suragajdhra, the royal white elephant, that was a baby elephant from Yala, became her favorite companion during her stayed at Klai Kangwon Palace, Hua Hin. His Royal Highness the Crown Prince was the first person who noticed this and mentioned that elephant is her symbol.

Since 1977 in the celebration of the royal white elephant, His Majesty the King has appointed Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn to put a garland around the neck of the new-comer- elephant.

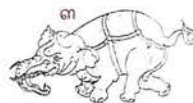
His Majesty the King realized that Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn is highly skilled in composing poem and treats elephant with special kindness, he asked her to compose a poem in traditional metre and rhyme scheme for recitation in the ceremonial celebration of royal white elephant. The poem of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn was recited in the ceremony for the royal white elephant, namely, Phra Sri Narâtharâjakirinî, Phra Úvetâsuragajendra, Phra Pramanabhakhadarúna, and Phra Devavajrakirinî, in 1977 and 1978, respectively.

Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn's appreciation of elephant was beautifully described in her article on elephant, published in the book of the Fine Arts Department, for the special exhibition on the occasion of her birthday celebration, 1982, at the National Museum Bangkok.

ของสะสมส่วนพระองค์ที่เป็นรูปช้าง

Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn's collection of elephant toys and articles.

ช้างในธรรมชาติ

ช้าง..... เป็นคำภาษาไทย หมายถึง สัตว์บกตัวใหญ่ สีเทา เลี้ยงลูกด้วยนม มีงวง มีงา ในภาษาอังกฤษ คือ Elephant (เอเลแฟนต์) ภาษากรีก Elephas และ Elephantos แปลว่า huge arch (สัตว์โค้งใหญ่) สันนิษฐานว่า คำว่า เอเลแฟนต์ มาจากชื่อในภาษาอังกฤษตามปกรณัมปรัมปรา คือ ไอราวตะ (Airavata) เป็นช้างพาหนะของพระอินทร์ เทพเจ้าองค์หนึ่งของศาสนาฮินดู ในภาษาสันสกฤต คำว่า "หัลติน" หมายถึง ช้าง แปลตามตัวอักษรว่า "มีงวง" คือว่า "เซียง" หมายถึง ช้าง ในภาษาจีน

ช้าง มีวิวัฒนาการมาจาก เมอริเธเรียม (Moeritherium) ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีขนาดเท่าหมู ลักษณะคล้ายกับอิปโปโปแตมัส ตัวอ้วนใหญ่ หางสั้น มีขาและเล็บคล้ายกับช้างปัจจุบัน ไม่มีงวงแต่มีจมูกที่ยาว ออกมาอาศัยอยู่ในบริเวณประเทศอียิปต์เมื่อประมาณ ๕๐ - ๓๕ ล้านปีมาแล้ว

จากการศึกษาซากฟอสซิลที่พบในประเทศไทย พบว่า ช้างเคยมีชีวิตอยู่เมื่อประมาณ ๒๕ ล้านถึง ๗ แสนปีมาแล้ว จำแนกได้ ๗ สกุลเป็นอย่างน้อย โดยทั่วไป ช้างแบ่งออกเป็น ๒ สกุลใหญ่ ๆ คือ

ช้างแอฟริกา (Loxodonta africa) พบในทวีปแอฟริกา ช้างแอฟริกาที่สมบูรณ์เต็มที่ สูงกว่าช้างเอเชีย คือ สูงเฉลี่ยประมาณ ๓ - ๕ เมตร ช้างแอฟริกามีงาทั้งสองเพศ หัวช้างแอฟริกา มีขนาดเล็กกว่าหัวของช้างเอเชีย แต่ช้างแอฟริกามีใบหูใหญ่กว่า เป็นสัตว์ที่ชอบอยู่ในป่าโปร่ง และไม่กลัวแสงแดด มีความดุร้ายมาก นำมาฝึกเพื่อใช้งานได้ยาก จึงไม่มีผู้ใดนำช้างแอฟริกามาฝึกใช้งานในป่าไม้ หรือเล่นละครสัตว์

ช้างเอเชีย (Elephas maximus) พบในทวีปเอเชีย เช่น ในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า ไทย เขมร ลาว เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ช้างเอเชียที่สมบูรณ์เต็มที่ จะมีความสูงเฉลี่ยจากพื้นดิน ตรงขาหน้าถึงไหล่ ประมาณ ๓ เมตร มีงาเฉพาะตัวผู้ หรือที่เรียกกันว่า "ช้างพลาย" ส่วนช้างตัวเมีย หรือช้างพังโดยปกติไม่มีงา บางครั้งอาจจะพบช้างพังมีงาสั้นๆ บ้าง แต่จะไม่สมบูรณ์และเรียกกันว่า "ขนาย" สำหรับช้างตัวผู้ที่ไม่มีงาก็มีบ้าง แต่เป็นจำนวนน้อย เราเรียกช้างพลายที่ไม่มีงาว่า "ช้างคีดอ" หัวของช้างเอเชียเป็นโหนก เมื่อมองดูช้างหน้าจะเป็น ๒ ลอน ช้างเอเชียเป็นสัตว์ที่ชอบอากาศชุ่มชื้น และร่มเย็น ไม่ชอบแสงแดดจัด และเป็นสัตว์ที่กระโหลกศีรษะใหญ่มันสมองจึงใหญ่ตามไปด้วย สามารถฝึกให้ใช้งานป่าไม้หรือใช้แสดงละครสัตว์ได้ ช้างจะโตเต็มที่เมื่ออายุประมาณ ๒๕ ปี และมีอายุยืนประมาณ ๗๐ ปี

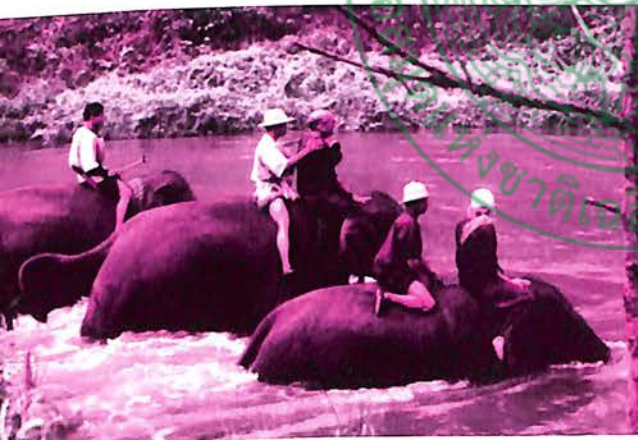
ช้างเอเชียกินอาหารประมาณวันละมากกว่า ๒๐๐ กิโลกรัม อาหารที่กินได้แก่ หญ้า ใบและต้นของกล้วยป่า หน่อไม้ ผลไม้ และยอดไม้ ช้างมักกินดินโป่งในช่วงฝนตกเพราะดินอ่อนนุ่ม ซึ่งในดินประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เช่น โซเดียม แคลเซียม

ช้างมักอาศัยอยู่เป็นโขลง ส่วนตัวผู้ที่โตเต็มวัยมักหากินตามลำพัง เรียกว่า "ช้างโทน" จะเข้าโขลงเฉพาะในช่วงฤดูผสมพันธุ์เท่านั้น ในโขลงหนึ่งประกอบด้วยตัวผู้ตัวเมีย และลูกช้าง จำโขลงมักเป็นตัวเมียที่มีอายุมากที่สุดที่เรียกว่า "แม่แปรง" เป็นผู้นำโขลงในการหากิน และหลบภัย ขณะมีการเคลื่อนย้ายโขลงลูกช้างจะถูกขนานไปด้วยแม่และแม่รับเสมอ ช้างสามารถว่ายน้ำได้ในอัตราเร็วประมาณ ๑.๖ กิโลเมตรต่อชั่วโมง และสามารถว่ายน้ำต่อกันได้นานกว่า ๖ ชั่วโมง ช้างมักใช้โคลนหรือฝุ่นพ่นใส่ตัวเอง อาจเพื่อป้องกันแมลงกัด

ช้างใช้เวลานอนเพียงวันละประมาณ ๓ - ๔ ชั่วโมงเท่านั้น เมื่อช้างหลับสนิทจะนอนตะแคงลำตัวข้างใดข้างหนึ่งลงกับพื้น ช้างมีการหาเวลานอนและนอนกรนเช่นเดียวกับมนุษย์

ห่างกันอย่างน้อย ๓ ปี และในช่วงชีวิตของช้างจะมีลูกได้เฉลี่ย ๓ - ๔ ตัวเท่านั้น ช้างสิ้นสุดความสามารถในการสืบพันธุ์เมื่ออายุประมาณ ๔๐ - ๕๐ ปีขึ้นไป

ช้างที่ถูกกักขัง และอยู่ใกล้สัตว์เลี้ยงอื่นมีโอกาสติดโรคจากสัตว์เลี้ยงได้ง่าย ส่วนช้างที่ทำงานในป่า มักเกิดเป็นฝี และโรคผิวหนัง พุพอง โรคที่ช้างเป็นมากที่สุด คือ โรคพยาธิฟิลาเรีย (filaria) เกิดขึ้นจากยุงในป่าซึ่งไปกัดสัตว์อื่นที่เป็นโรคแล้วมากัดช้างพยาธิที่ติดมากับแมลงจะเข้าไปในเส้นเลือด และเจริญเติบโตเข้าไปอุดตันในหัวใจ จนทำให้ช้างถึงแก่ความตาย

ช้างตัวผู้และตัวเมียที่โตเต็มวัย มีอายุประมาณ ๒๐ - ๔๐ ปี จะมีช่วงที่เรียกว่า "ตกมัน" ช้างจะมีอาการหงุดหงิด ก้าวร้าว ช้างจะผสมพันธุ์เฉพาะในช่วงฤดูหนาว ช้างตั้งท้องนานประมาณ ๑๙ - ๒๑ เดือน ตามปกติช้างจะตกลูกครั้งละ ๑ ตัว การตั้งท้องแต่ละครั้ง

ช้างที่มีลักษณะดีต้องมี รูปร่างใหญ่โต แข็งแรง ศีรษะโต แก้มโต หน้าผากกว้าง มีดวงตาแจ่มใส มีขาแข็งแรง หลังตรงกลางสูงเล็กน้อยลาดไปทางหางอย่างสม่ำเสมอ ลักษณะเช่นนี้ เรียกว่า "แป้ก่านกล้วย" ถือกันว่าเป็นลักษณะของช้างที่ดีที่สุด ถ้าเป็นช้างงาต้องมีงาใหญ่แข็งแรง และยืนขนานคู่กันออกมา ชายใบหูเรียว ไม่ฉีกขาด นอกจากนี้ช้างที่มีสุขภาพดีมักจะแกว่งวงพับหูไปมาอยู่เสมอ และเดินหาหญ้าหรืออาหารอื่นกินตลอดเวลา ที่เล็บเท้าต้องมีเนื้อซึมออกมาจากโคนเล็บ ซึ่งมองเห็นได้ง่ายจากรอยเปียกของฝุ่นที่เกาะเท้าช้าง ทั้งนี้เนื่องจากช้างไม่มีต่อมเหงื่อที่ผิวหนังเหมือนมนุษย์เรา ฉะนั้นช้างจึงใช้โคนเล็บเป็นที่ระบายเหงื่อ หรือระบายความร้อนออกจากร่างกาย

Elephant in Nature

The English word '**elephant**' comes from the Greek 'elephas' or 'elephatos,' meaning 'huge arch.' It is believed that 'elephant' comes from the ancient Sanskrit name of the mythical elephant called 'Airavata,' the vehicle of God Indra in the Indian myth. In fact, the largest living land animal, with a trunk and tusks is called 'hastin' in Sanskrit. Hastin literally means 'having a trunk.' This animal is called 'Xiang' in Chinese. The Thai word 'chang' is identified with elephant in general.

According to palaeontologist, elephant evolved from *Moeritherium*, a small mammal which is about the size of a boar and looks like a baby hippopotamus, living in Egypt about the 50 - 35 million years ago.

Fossils of elephant found in Thailand reveal that there are at less seven types of elephants living in the Thai territory about 25,000,000 to 700,000 years ago. In general two main types of elephant: *Loxodonta Africana* and *Elephas maximus* are widely known. Natural habitats of elephant in the first type are the jungles of Africa. The latter was found in Asia, such as, India, Myanmar, Thailand, Laos, Cambodia, Vietnam, Malaysia and Indonesia.

Loxodonta Africana or the African elephant is a fierce beast; it never became tame and not to be trained for being a vehicle or showing in a circus. Meanwhile *Elephas maximus* or Asian elephant has been trained not to be afraid of humans for several thousands years. One can ride on its back, train it for showing in a circus, for pulling a log in a jungle.

Normally, both sexes of the African elephants have tusks; but tusks are the physical characteristic of a male Asian elephant; this is very rarely found in the female one. At the age of twenty five, the Asian elephant matures physically. It has lived for seventy years. Naturally, an elephant needs food about 200 Kilograms and 200 liters of water per day. Leaves and trunks of a banana tree; new leaves of tree; bamboo, grass and fruits are its common food. In rainy season salty soil is eaten in order to strengthen its bones.

An herd of elephants live together consists of a female elephants with her children. A male elephant which is mature prefers to stay alone. It will join the herd only in the copulation season. At the age of 20 to 40, a male elephant and a female elephant copulate. Their sexual desire terminates after 40 or 50 years. The leader of the herd is always the eldest female elephant. Its pregnancy takes 19 to 21 months. Elephant can swim for 6 hours without a break, at 1.6 kilometers per hours. At night time it sleep only about 3-4 hours. Elephant who is trained to pull a log in a jungle tends to get abscess filarial disease caused by mosquito. Big body with strong muscle of legs, wide forehead, rosy cheek and bright eyes are features of an ideal elephant. In addition, the elephant that always swing its trunk and often closes its ears and always walks to find food for eating is considered to be a healthy elephant.

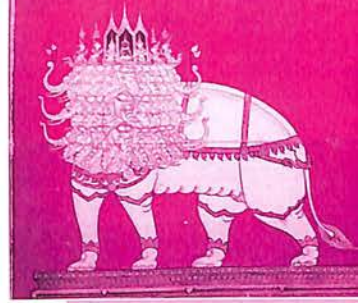

ช้างในปกรณัมปรัมปรา

ช้างปรากฏบทบาทในตำนานปกรณัมของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูที่มีความเชื่อว่า ช้างเพศผู้ (ช้างพลาย) และเพศเมีย (ช้างพัง) อันเป็นทิพย์ เป็นคู่ๆ ต่อไปนี้เป็นผู้เฝ้ารักษาจักรวาลทั้งแปดส่วนหรือแปดทิศ เรียกว่า อัษฎาทิศคชะ หรือโลกपाल (แปลว่า ผู้ค้ำชูโลก) คู่แรก ได้แก่ ช้างพลายชื่อ ไอราวตะ กับช้างพังชื่อ อกรมุ รักษาด้านตะวันออกของจักรวาล คู่ต่อมา คือ ปุนทริกะ กับ กปิลารักษาด้านตะวันออกเฉียงใต้ วามนะ กับ ปิงคลา รักษาด้านใต้ กุมุทะกับ อนุปมา รักษาด้านตะวันตกเฉียงใต้ อัณชนะ กับ ตามรกรณิ รักษาด้านตะวันตก ปุષปะพันตะ กับ ศุภรทนต์ รักษาด้านตะวันตกเฉียงเหนือ สารวภามะ กับ อังคนา รักษาด้านเหนือ และสุปรตีกะ กับ อัณชนาวตี รักษาด้านตะวันออกเฉียงเหนือ

ช้างพลายเหล่านี้ได้กลายเป็นพาหนะของเทพประจำทิศด้านที่ช้างพลายเหล่านั้นรักษาอยู่ มีพระอินทร์เป็นเทพประจำทิศ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ พระอัคนิ ทิศใต้ พระยม พระสุริยะหรือพระอาทิตย์หรือพระนิรฤติ ทิศตะวันตก พระวรุณ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พระวายุ ทิศเหนือพระกুবเระ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระโลมหรือพระปฤกวี หรือพระอัสสาน นอกจากนี้แล้ว ยังกล่าวว่า มี ทิศคชะ หรือช้างแห่งจักรวาลที่คอยแบกโลกไว้จากใต้โลกหรือโลกบาดาล ในมหากาพย์สันสกฤต เรื่องรามายณะของวาลมิกิ ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อประมาณ ๑,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล ได้กล่าวว่า บรรดาลูกชายทั้งหลายของสคระเดินทางลงสู่โลกบาดาลเพื่อไปตามหาม้าของพ่อที่สูญหายไป ได้พบเห็นช้างค้ำชูโลกเหล่านี้ กล่าวคือ เมื่อไปทางตะวันออก พวกเขาได้เห็น ช้างพลายตัวสูงใหญ่ชื่อวิรูปักษะ แบกโลกไว้บนศีรษะ เชื่อกันว่าคราใดที่ช้างโคลงศีรษะ ทำให้เกิดแผ่นดินไหวขึ้นบนโลก เมื่อเดินต่อไป พวกเขาก็เห็นช้างพลายชื่อมหาปทมสมะ แบกโลกด้านใต้เอาไว้ ครั้นเดินต่อไปอีก ก็เห็นช้างพลายชื่อเสามนสะ แบกโลกด้านตะวันตกเอาไว้ และเมื่อเดินต่อไปทางทิศเหนือ ก็ได้เห็นช้างพลายชื่อ ภทระ แบกโลกด้านนี้เอาไว้

ช้างไอราวตะ หรือ ช้างเอราวัณ
Airavata

ในบรรดาอัษฎาทิศคชะ หรือช้างเทพเหล่านี้ ช้างชื่อ ไอราวตะ เป็นที่รู้จักไปถึงในเทพปกรณัมปรัมปรามากที่สุด ในรามายณะและปุราณะต่างๆ กล่าวว่า ไอราวตะ เป็นลูกของ อีราวตี นางอีราวตีเป็นลูกสาวของพรหรมตา ซึ่งเป็นเหลนของเทพวิษณุ ในมหากาพย์กล่าวว่า พระอินทร์ได้นำไอราวตะมาเป็นพาหนะของพระองค์ ครั้งหนึ่งฤๅษีทวารัส ได้นำพวงมาลัยยามอบให้พระอินทร์ พระอินทร์คล้องพวงมาลัยนี้ไว้ที่คอของช้างไอราวตะ กลิ่นของมาลัยทำให้แมลงผึ้งมาไต่ตอมรบกวนไอราวตะมาก ทำให้ไอราวตะฉีกกระชากมาลัยขาดและเหวี่ยงทิ้งไป ฤๅษีทวารัสเห็นเข้า ก็โกรธ จึงสบถคำสาปแช่งเทวดาทั้งหลายให้รอดวาย ไอราวตะรู้สึกผิด ที่ว่าคำสาปแช่งนี้เกิดขึ้นเพราะตนเป็นต้นเหตุ จึงโดดหายลงไปในทะเลน้ำนม เมื่อมีการกวนทะเลน้ำนม เพื่อให้ได้น้ำอมฤต ไอราวตะซึ่งมีวิกายกลายเป็นสีขาวเพราะจมอยู่ในทะเลน้ำนมเป็นเวลานาน ก็ปรากฏขึ้น มาจากการกวนทะเลน้ำนมครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ ชื่อไอราวตะ จึงมาจากคำว่า อีราวตะ แปลว่า สิ่งที่เกิดขึ้นจากน้ำ ในวิษณุปุราณะกล่าวว่า เมื่อครั้งที่ มหฤษีศ แต่งตั้งให้ ปฤถุ เป็นพระราชารองแผ่นดินบนโลก พระพรหมได้แต่งตั้งบรรดาเทพเจ้าหลายองค์ให้มีตำแหน่งต่างๆกัน ในครั้งนั้น พระพรหมได้แต่งตั้งให้ไอราวตะเป็นพระราชานั่งข้างทั้งหลาย ไอราวตะมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ เป็นต้นว่า อกรมมาตังคะ แปลว่า ช้างแห่งเมฆหมอก อรกลีทระ แปลว่า พี่ชายของพระอาทิตย์ นาคมัลลละ แปลว่า ช้างนักสู้

เมื่อพระอินทร์กลายเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนา ช้างไอราวตะ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นช้างสามเศียร ก็เป็นที่รู้จักและได้รับการกล่าวถึงในคัมภีร์ ของพระพุทธศาสนาด้วย

ในฮินดูเทพปกรณัม เทพเจ้าที่มีเศียรเป็นช้าง คือ พระคเณศ เชื่อว่า เป็นคตินิยมที่มาจาก ความเชื่อท้องถิ่นของอินเดียมาแต่เดิม ตามวรรณกรรมอุตตระ รามายณะ และปัทมปุราณะ กล่าวว่า พระคเณศ

พระคณศ (Gane(Ea)

หรือพระคณปติ เป็นโอรสของพระศิวะ กับ พระนางปารวตี กล่าวกันว่า ครั้งหนึ่ง เทพศิวะและเทพปารวตี แปลงพระองค์เป็นช้าง และเมื่อพระนางปารวตี กำเนิดโอรส จึงมีเศียรเป็นช้าง

พระศิวะ แต่งตั้งให้โอรสองค์นี้เป็นหัวหน้าคณะ (เทพบริวาร) โอรสที่มีเศียรเป็นช้างนี้จึงเรียกกันว่า คณปติ แปลว่า ผู้เป็นหัวหน้าของคณะฯ คัมภีร์ปุราณะอื่นๆให้คำอธิบายที่แตกต่างกันไปถึงการมีเศียรเป็นช้างของเทพเจ้าองค์นี้เป็นต้นว่า ครั้งหนึ่งพระนางปารวตีชี้ให้พระโอรสดูดาวเสาร์ ด้วยพลังอำนาจของดาวเสาร์ทำให้เศียรของพระคณศถูกเผาไหม้ ทำให้เกิดเรื่องราว

การนำเศียรช้างมาต่อ เช่นเดียวกับเรื่องที่ว่า ครั้งหนึ่งพระศิวะพยายามที่จะ เข้าไปในห้องที่พระนางปารวตีเปลี่ยนชุดอาบน้ำอยู่โดยมีพระคณศเฝ้าหน้าห้องปกป้องมิให้ใครล่วงล้ำ ทำให้ศิวะโกรธที่พระคณศขัดขืนจึงตัดเศียรพระคณศ เมื่อหายโกรธ ทรงเห็นว่าพระคณศไม่มีเศียรแล้ว จึงต้องหาเศียรช้างมาทดแทนให้ พระคณศ มีชื่อเรียกอื่นๆอีก เป็นต้นว่า คชานนะ คชามุข แปลว่า มีหน้าเป็นช้าง เอกทันตะ แปลว่า ผู้ที่มีงาเดียว วิฆเนศวร หรือ วิฆเนราช แปลว่า ผู้มีพลังในการขจัดอุปสรรคทั้งปวงที่ได้นามเช่นนั้น เนื่องจากเชื่อกันว่า พระคณศเป็นเทพเจ้าผู้ขจัดอุปสรรคหรือทำให้เกิดอุปสรรคแก่มนุษย์ได้ นอกจากนี้แล้ว พระคณศ ยังได้รับการบูชาว่าเป็น เทพผู้ปกป้องคุ้มครอง เทพแห่งปัญญา ศิลปศาสตร์ และวิทยาการ เป็นต้นว่า วรรณคดี กวีนิพนธ์ และ การเกษตรกรรม

กล่าวโดยรวมได้ว่า เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ พระองค์ของศาสนาฮินดู คือพระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม ต่างมีเรื่องราวที่สัมพันธ์กับช้าง องค์พระศิวะเองมีภาคหนึ่งที่ทรงเป็นพระอัสถาน เป็นเทพเจ้าประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระองค์มีโอรสที่มีเศียรเป็นช้าง คือพระคณศ พระวิษณุมีศักดิ์เป็นปู่ทวดของมารดาของช้างไอราวตะ ซึ่งเป็นช้างเทพ พระพรหม เป็นผู้สถาปนาให้ช้างไอราวตะ เป็นพระราชาแห่งช้างทั้งหลาย

ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น ลลิตวิไลตระ ช้างปรากฏขึ้นในความฝันของพระนางสิริมหามายา พระพุทธมารดา แล้วทรงครรภ์เป็นพระโอรส มีประสูติกาลเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งต่อมาทรงเป็นพระพุทธเจ้า

ในพระไตรปิฎกภาษาบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ช้างที่ปรากฏขึ้นในพระพุทธประวัติ ได้แก่ ครีเมชละ, ปาลีโลยกะ และ นาฬาคีรี ช้างครีเมชละ เป็นพาหนะของพญามารที่มาพร้อมกองทัพมารจำนวนมาก เพื่อมุ่งทำลายการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ขณะที่ทรงประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ ในมหากาพย์พุทธจริตของอัสวโฆษ ซึ่งนิพนธ์ขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ ได้พรรณานาว่า พลพรรคของกองทัพมารได้จำแลงตนเป็นรูปสัตว์ที่ดุร้ายน่าเกลียดน่ากลัวต่างๆ รวมทั้งช้างด้วย ดังนี้ "จากนั้นพญามารเมื่อปรารถนาจะทำการรบกวนสมาธิของพระศากยมุนี จึงได้ระลึกลงถึงกองทัพของตน บรรดาสมุนของพญามารผู้มีรูปร่างแปลกๆ ผู้ถือเอาทองคำ ต้นไม้ หลาว กระบอง และดาบไว้ในมือ จึงได้ยื่นเรียงรายเข้ามา บางตนมีหน้าเป็นหมู ลา ม้า ปลา และอูฐ บางตนมีหน้าเป็นเสือ หมี สิงห์ และ ช้าง บางตนมีตาข้างเดียว มีหลายปาก และมีสามหัว บางตนมีท้องโย้และท้องดำด่าง" ช้างปาลีโลยกะ ปรากฏตนเป็นผู้รับใช้พระพุทธรองค์เมื่อเสด็จหลีกเร้นมาประทับ ณ ป่ารักขิตวัน ช้างนาฬาคีรีเป็นช้างดุร้ายที่พระเทวทัต พระภิกษุผู้มีใจริษยาในพระบุญญาบารมีของพระพุทธรองค์ ปลอ่ยให้มาทำร้ายพระพุทธรองค์ ในกลางตลาดแห่งกรุงราชคฤห์ แต่ไม่สำเร็จ ด้วยพระพุทธรองค์ทรงสยบช้างนาฬาคีรีด้วยพระมหาเมตตาคิคุณ

ในพระธรรมบท ซึ่งเป็นการประมวลคำสอนในลักษณะ คาถาในแต่ละเรื่องของพระพุทธรองค์ มีบทที่เรียกว่า หมวด "นาคาคัค" แปลว่า หมวดว่าด้วยช้าง พระพุทธรองค์ได้ทรงสอนหลักธรรม ด้วยวิธีการอุปมาอุปมัย โดยใช้เรื่องราวของช้างและพฤติกรรมของช้างเป็นการอธิบาย ตามความที่ยกมาดังต่อไปนี้ "เราจักถอดทนต่อคำเสียดสีของคนอื่น เหมือนพญาคชสารในสนามรบ ทนต่อลูกศรที่ปลอ่ยออกไปจากคันธนู เพราะคนส่วนมากทุศีล.

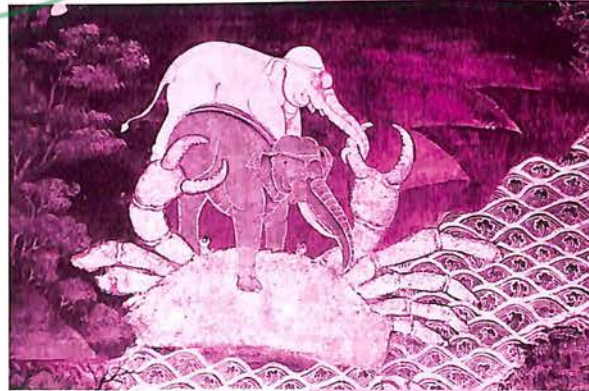

เขานำช้างที่ฝึกดีแล้วไปสู่ที่ชุมนุม พระราชาย่อมทรงช้าง ที่ฝึกดีแล้ว

ในหมู่มนุษย์ผู้ที่ฝึกตนได้แล้ว อดทนต่อคำล่วงเกินได้ เป็นผู้ประเสริฐสุด. ม้าอัศดร ม้าอาชาในยจากลุ่มน้ำสินธุ และพญาช้างที่ผ่านการฝึกปรือ นับว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ แต่คนที่ฝึกตนได้ ประเสริฐกว่านั้น. แน่นอนที่เดียว บุคคลที่ฝึกตนได้ ย่อมอาศัยร่างที่ฝึกฝนดีแล้วนั้น เป็นพาหนะนำไปสู่ที่ที่ไม่เคยไป (นิพพาน) ซึ่งยานอื่นๆ พาไปไม่ได้เลย. ช้างธนปาลกะตมกัน ยากที่ใครๆจะห้ามได้ ถูกล่ามไว้ไม่ยอมกินอาหาร เพราะคิดถึงแต่นาควัน (ป่าช้า). เมื่อก่อนจิตของเราเนี่ยเที่ยวแสหาอารมณ์ ตามความปรารถนา ตามความใคร่ ตามสบาย แต่บัดนี้ เราจักใช้โยนิโสมนสิการบังคับจิต เหมือนควาญช้างใช้ขอบังขับช้างที่ตมกันจะนั้น. พวกท่านจงอย่าประมาท จงระมัดระวังจิตของตน จงถอนตนจากหล่มคือกิเลส เหมือนช้างติดหล่มถอนตนขึ้นจากหล่มจะนั้น. ถ้าหาก ไม่ได้สหายที่เฉลียวฉลาด เข้ากับตนได้ มีความประพฤติดี บุคคลพึงอยู่คนเดียว ดูพระราชาละแฉ่นแฉ้วน และดูพญาช้างละโหลงอยู่ตัวเดียวในป่าจะนั้น. การอยู่คนเดียวประเสริฐกว่า ความเป็นสหายที่แท้จริง ไม่มีในหมู่มนุช พึงอยู่คนเดียว ไม่พึงทำความชั่ว และไม่พึงกังวลใจ ดูช้างโตนอยู่ป่าตัวเดียวจะนั้น."

ในชาดก อันเป็นเรื่องราวการเสวยพระชาติต่างๆในอดีตของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นช้างอยู่หลายครั้ง เป็นต้นว่า ในทุเมธชาดก ทรงเสวยพระชาติเป็นช้างเผือก พระราชาพาหนะของพระเจ้ามคธแห่งกรุงราชคฤห์ ครั้นประชาชนชื่นชมความสง่างามและคุณลักษณะอันยอดเยี่ยมของช้างพระราชาทรงวิษยา ตรีสให้นายควาญช้างนำช้างเผือก นายควาญช้างทูลทัดทาน จึงถูกขับออกจากพระนคร ทั้งช้างและควาญ นายควาญช้างนำช้างไปจนถึงนครพาราณสี ทรงรับเอาช้างไว้เป็นพระราชพาหนะ ในลูกกชาดก ทรงเสวยพระชาติเป็นพญาช้างหัวหน้าโหลง ช้างในโหลงตัวหนึ่งเหยียบลูกนกตาย แม่นักจิกตาช้างตัวนั้นจับอด ในมาตุโปสกชาดก ทรงเสวยพระชาติเป็นช้างเผือก อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ แล้วพามารดาเหล็กเร้นออกจากโหลง มาอยู่ในตำ ภูเขาคันโทรบรพต หาเลี้ยงมารดาโดยนำอาหารมาให้มารดาทุกวัน วันหนึ่งพราณคนหนึ่งหลงทางในป่า ช้างเผือกได้นำพราณออกจากป่าไปส่งถึงเมือง แต่พราณอกตัญญู นำนายควาญช้างสองนายมาจับช้างเผือกนี้ไปถวายพระราชชา เมื่อพระราชชาทรงทราบ ว่า ช้างต้องเลี้ยงดูมารดาเป็นนิจ จึงปล่อยให้กลับไปหามารดา ในฉัตทันตชาดก พญาช้างชื่อฉัตทันต์ ผู้นำโหลงช้าง มีนางช้างพลาย ๒ เชือกเป็นเมีย วันหนึ่งพญาช้าง ใช้งวง ระวังไม่รั้งลงมา โดยไม่ทราบว่ามีรังมดแดงอยู่ มดแดงตกลงกัดนางช้างซึ่งเป็นเมียรอง นางช้างพังโกรธพญาฉัตทันต์ว่ากล้ากินแก้งนาง เมื่อนางช้างพังตายลง ไปเกิดเป็นพระราชธิดาของพระราชชาแห่งวิทราช และได้เป็นพระมเหสีของพระราชชาแห่งพาราณสี นางระลึกชาติได้ เกิดความเจ็บแค้นต้องการจะแก้แค้นพญาช้างฉัตทันต์ นางจึงทูลขอใ้คนไปนำนางช้างมาให้พระนาง พระราชาส่งพราณสองคนไปฆ่าพญาฉัตทันต์เพื่อเอางา พญาฉัตทันต์ถูกฆ่าและงาทั้งสองข้างถูกตัดไป นางช้างพังเมียเอกของพญาช้าง พร้อมบริวารมาพบ ร่างอันไร้งาของพญาช้างฉัตทันต์ ต่างร่ำไห้อาลัย

วัฒนธรรมพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) ตลอดจนถึงศิลปวิทยาการจากอินเดีย นับว่ามีอิทธิพลสำคัญ ต่อการสร้างวัฒนธรรมของผู้คนบนแผ่นดินไทย วัฒนธรรมอินเดียเหล่านี้ได้ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ โดยพระพุทธศาสนา ได้กลายเป็นศาสนาหลัก ขณะที่ศาสนาพราหมณ์ ได้ซึมซับ ในพิธีกรรม และขนบประเพณีของราชสำนัก และอยู่ในรูปของศิลปวิทยาการ อันเป็นความรู้แขนงต่างๆ สรรพความรู้เรื่องช้าง ก็เป็นหนึ่งในศิลปวิทยาการ ที่ได้รับมาจาก คัมภีร์ของฝ่ายพราหมณ์ฮินดู ปราภฏสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันในรูปของพิธีกรรม มุขปาฐะ และคัมภีร์โบราณ

ชาดกเรื่อง ฉัตทันตชาดก พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพญาช้างเผือก ชื่อฉัตทันต์
Chatdanta-jātaka, the Buddha was born as elephant.
He was called Chatdanta.

คัมภีร์โบราณในประเทศไทยที่บันทึกเรื่องราวและสรรพวิทยาการเกี่ยวกับช้าง ที่เก่าแก่ที่สุด มีอายุในปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์ ในจำนวนตำราเกี่ยวกับช้างทั้งหมดประมาณ ๑๐๐ รายการที่เก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติ ความรู้เกี่ยวกับช้างเหล่านี้ สามารถแบ่งได้เป็น ๓ หมวดใหญ่ ได้แก่ ตำราศศาสตร์ ตำราศลักษณะ และตำราศกรรม ตำราศศาสตร์ แปลว่า ศาสตร์ว่าด้วยช้าง บอกรื่องราวของช้างในธรรมชาติ อุปนิสัยของช้าง ตำราศลักษณะ แปลว่า ตำราว่าด้วยลักษณะช้าง บอกรื่องราวของประวัติความเป็นมาของสายตระกูลช้างต่างๆ และลักษณะช้างดีไม่ดีต่างๆ ตำราศกรรม แปลว่า ตำราว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับช้าง หมายถึง วิธีการจับช้าง การเลี้ยงช้าง พิธีกรรมเกี่ยวกับช้างตลอดจน บทมนตร์ที่ใช้ในการกระทำกิจต่างๆเกี่ยวกับช้าง

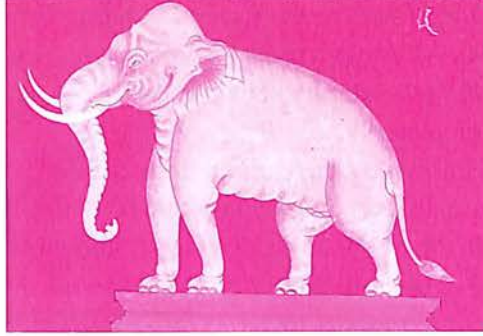
เรื่องราวการกำเนิดช้างตามตำราศลักษณะของไทยเขียนขึ้นโดยอาศัยพื้นฐานความรู้จาก ปกรณัมปรัมปราของฮินดู เป็นต้นว่า เชื่อกันว่า ช้างกำเนิดจากดอกบัวที่ผุดขึ้นมาจากพระนาภีของพระวิษณุ ดอกบัวนี้มี ๔ กลีบ มีเกสร ๑๗๓ เกสร พระวิษณุ ถวายดอกบัวนี้ต่อพระศิวะ พระศิวะแบ่งดอกบัวแต่ละกลีบให้กับ พระวิษณุ พระพรหม พระอัคนี และให้พระองค์เอง เทพทั้ง ๔ ได้มีมิติ กลีบดอกบัวให้กลายเป็นดอกบัว ๔ ดอก ช้าง ๔ ตระกูลวงศ์ เกิดขึ้นจากดอกบัวทั้ง ๔ ดอกของเทพเจ้า ๔ องค์ ได้แก่ อีศวรพงศ์ จากดอกบัวของพระศิวะ พรหมพงศ์ จาก ดอกบัวของพระพรหม วิษณุพงศ์ จากดอกบัวของพระวิษณุ และ อัคนีพงศ์ จากดอกบัวของพระอัคนี นอกจากนี้แล้วยังได้กล่าวถึงการกำเนิดของพระคนศ และ ไอราวตะ ว่า พระศิวะขอให้พระอัคนี ส้าแดงเทวฤทธิ จากเทวฤทธิ นี้ทำให้พระคนศ ออกมาจากพระกรรณข้างขวา เทวบุตรที่มีพักตร์เป็นช้าง ๓ พักตร์ ออกมาจากพระกรรณข้างซ้าย ไอราวตะ ช้างที่มีเศียร๓๓ เศียร ออกมาจากพระกร ศิริเมษละ ช้างที่มี ๓ เศียร ออกมาจาก

พระกรอีกข้างหนึ่ง พระศิวะพระราชทาน ไอราวตะ และ ศิริเมษละ ให้เป็นพาหนะของพระอินทร์ พระกรข้างที่เหลือปรากฏเป็นช้างเผือก ๖ เชือกออกมา พระศิวะได้มอบช้างเผือกไว้ให้กับพระจักรพรรดิราชาในโลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ช้างเผือกจึงถือเป็น ช้างมงคลคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ตามคตินิยมโบราณ พระจักรพรรดิราชาผู้สามารถครอบครองแผ่นดิน ทั้งหมดในโลก จะต้องมี รัตนะ ๗ ประการ ช้างแก้ว หรือ ช้างเผือก ถือเป็นหนึ่งในรัตนะ ๗ ประการ อันเป็นสัญลักษณ์ ของพระจักรพรรดิราชา

Elephant in Myth and Ancient scripture

ช้างสุภลักษณ์ ตระกูลวิษณุพงศ์ กำเนิดจากดอกบัวของพระวิษณุ

Visnu-vam The elephant was born from
the lotus of Visnu.

In the Hindu myth, there is a belief that the eight male and eight female elephants standing guard over the eight zones of the universe. These eight elephants are called *Astadiggajas* or *Loka-pâlas* (supporters of the world). The male elephant, *Airâvata* and the female elephant, *Abhramu*, are supposed to guard the Eastern zone; *Pundarîka* and *Kapilâ*, the South-eastern zone; *Vâmana* and *PiKgalâ*, the Southern zone; *Kumuda* and *Anupamâ*, the South-western zone; *Añjana* and *Tâmrakarnî*, the Western zone; *Puspadanta* and *Úubhradantî*, North-western zone, *Sârvabhauma* and *AKganâ*, the Northern zone; and *Supratîka* and *Añjanâvatî*, the North-eastern zone. Each of these male elephants became a vehicle of the guardian deities who preside over the eight zones, *Indra*, east; *Agni*, south-east; *Yama*, south; *Sûrya* (or *Nirrti*), south-west; *Varuna*, west; *Vâyû*, north-west; *Kuvera*, north; *Soma* (or *Prthivî* or *Îsâna*), north-east. Besides these, there are *diggajas* or elephants of the universe who bear the earth standing below in the nether world. In *Vâlmîki Râmayâna*, the Sanskrit Epic of India, dated 2,000 BCE, it is stated that the sons of *Sagara* who went into the nether land in search of the lost horse of his father saw these elephants. As they went to the east they saw the huge elephant *Virûpâksa*, holding the earth on its head. It is said an earthquake occurs when it shakes its head. Going to the left of it they saw the elephant *Mahâpadmasama* holding the earth on its head on the south. Going again to the left of it they saw *Saumanasa* holding the earth on its head on the west and going to the left of it on the north they saw *Bhadra* holding the earth on its head.

Among the *Astadiggajas*, the divine elephant called *Airâvata* was well-known in the myth. According to *Râmayâna* and *Purânas*, *Airâvata* was son of *Irâvatî*. *Irâvatî* was a daughter of *Bradramatâ*, the great grand daughter of God *Visnu*. In *Mahâbhârata*, it is said that God *Indra* made *Airâvata* his conveyance (*vâhana*). When *Durvâsas* visited *Indra*'s court he gave a garland to *Indra*. *Indra* put it on the tusk of *Airâvata*. The fragrance of the flowers attracted a swarm of bees which became an intolerable nuisance to *Airâvata*. So *Airâvata* tore the garland off his tusks and hurled it away. When *Durvâsas* heard this, he cursed all the gods. *Airâvata* was oppressed with a sense of guilt because he was responsible for the curse. So he took refuge in the ocean of Milk and there started propitiating *Mahâvisnu*. *Airâvata* became white after his long

residence in the ocean of Milk and after that he rose out of the ocean of Milk. So, the derivation of this name is referred to the word *Irâvat*, signifying 'produced from water.' In Visnu Purân?a when *Maharsis* had crowned *Prthu* as the sovereign King, *Brahmâ* gave new posts of honour to many of the devas (gods). Along with these *Brahmâ* made *Airâvata* the lord of all elephants. He is also called *AbhramâtaKga*, 'elephant of the cloud,' *Arkasodara*, 'brother of the sun;' *Nâgamalla*, 'the fighting elephant.'

When Indra was known by the Buddhists as the deity who supported the Buddhism, *Airavata* was also known as Indra's conveyance and has three heads.

In the Hindu myth, the elephant-headed God is known as *GaneĀa*. It is believed that this form evolved from a god of the indigenous people of India. According to Uttara Râmayâna, Padma Purâna, *GaneĀa* or *Ganapati* was a son of God *Āiva* and Goddess *Pârvati*. It is said that once *Āiva* assumed the form of an elephant (tusker) and *Pârvati* that of she-elephant. *Pârvati* delivered a son in the form of an elephant. That son was named *Ganapati*. As *Āiva* has appointed this son as chief of the *ganas* (attendants) he is called *Ganapati*. The Purânas contain two different stories as to how *Ganapati* happened to have the elephant's head. Once *Pârvati* pointed out to *Gan?apati* the planet Saturn, and his head got burned down due to the occult power of Saturn; and according to one story *Ganapati*'s head thus lost was replaced with that of an elephant. The other story is that: once *Āiva* tried to enter the room where *Pârvati* had gone to take her bath clad in a single clothing *Ganapati* prevented *Āiva* from doing so. *Āiva*, enraged at the obstruction made by *Ganapati*, cut off his head, and when his anger was cooled down he replaced *Ganapati*'s lost head with that of an elephant. *Gan?apati* is known by the name '*Gajâna*,' '*Gajânmukha*,' which mean 'with the face of an elephant,' or '*Ākadanta*,' which means 'one who has one tusk,' or '*VighneĀvara*,' '*Vighnarâja*,' which mean 'one who has power to remove all obstacle,' because he is the god who removes all obstacles from the paths of men or creates them. He is also worshipped as a protector and, variously, as the god of wisdom, arts and sciences, literature and poetry, and agriculture.

In brief, the Three Supreme Gods of Hinduism, *Āiva*, *Visnu* and *Brahmâ*, have story related to elephant. *Āiva* himself in his form *Āiâna* is the guardian of the world on the north-eastern zone. He is father of *Ganapati*, the elephant-headed God. *Visnu* is the great great grandfather of mother of *Airâvata*, the divine elephant. *Brahmâ* is a god who made *Airâvata* the lord of all elephants.

In the Buddhist treatises, such as *Lalitavistara*, the literature of the Mahâyâna, the presence of elephant related to the birth of the Buddha. It is said that Queen *Mâyâ* saw an elephant in her dream before being pregnant. After that she gave birth to Prince *Sidhâratha* (or *Siddhattha*) who became Lord Buddha.

According to the Pâli Buddhist canon of the Theravada Buddhism, the elephants that were present in the scene of the Buddha's life are: *Grîmekhala*, *Pâlilaiyaka*, *Nâlâgîrî*. The first one, *Grîmekhala*, was the vehicle of *Mâra* who rode the elephant with his troops to destroy Lord Buddha. In *Buddhacarita* of *ĀĀvaghosa*, dated the 2nd century CE, it is said that the troops of *Mâra* disguised themselves to be fierce, ugly animals in various kinds including elephant: '*He wished to put obstacles to his calmness, so Mâra remembered then his own army; his followers stood round in various forms, with pikes, trees, clubs, missiles and swords in their*

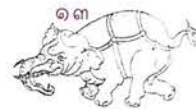

hands; with faces of boars, asses, horses, and fish, bears, camels and elephants, lions, tigers, one-eyed with many mouths or with three heads; with pendulous bellies and speckled ones too.' The second elephant, **Pâlilaiyaka**, was the name of the elephant who served Lord Buddha when he stayed alone in Rakkhitavana jungle. The last one, **Nâlâgiri**, was a fierce elephant that Devadatta, a monk who was jealous of the charisma of Lord Buddha, released it on the road of Râjagrha town to harm Lord Buddha; but the Lord could tame it with his loving kindness.

In Dhammapâda or the teaching of the Buddha has a chapter called **Nâgavagga**, literally, the Elephant. In the chapter Lord Buddha explained his Dhamma by means of using metaphors related to elephant and its behavior. The following versions should be quoted: '*As an elephant in the battlefield withstands the arrows shot from a bow, even so will I endure abuse, for most people are, indeed, undisciplined. The tamed elephant is led to crowds. The tamed elephant does the king mounts. Best among men is the well trained one who can endure abuse. Excellent are well-trained mules. So are thoroughbred horses from Sindhu, and likewise noble fighting elephants. More excellent is a self-trained man. Surely never by those vehicles would one go to the untrodden land (Nibbâna) as does one who is controlled through his subdued and well-trained self. The great elephant called Dhanapâlaka in time of rut is uncontrollable. Being tied fast he refuses his food since he calls to mind the elephant wood. Formerly this mind went wandering where it liked, as it wished and as it listed. I will now control it with attentiveness as a driver with his hook a rutted elephant. Take delight in heed fullness. Guard well your own mind. Draw yourselves out of defilements as did an elephant sunk in the mire. If finding no one who is prudent and wise, who is fit to live with and behaves well, one should live alone like a retired king, and like a great elephant does alone in the forest. Better is to live alone. There is no friendship with the fool. Let one live alone and commit no sin, being care-free like an elephant in the wilds.*'

According to **Jâtaka** or the story of the previous birth of the Buddha, the Buddha was born as elephant in several births. For instance, In **Dumedha-jâtaka**, he was born as the white elephant which was the vehicle of Magadha Râja of Râjagrha town. People in the town admired the perfect character of the elephant that made the king angry and wanted to kill the elephant. But his mahout protested. The mahout and the white elephant were exiled from the town. They had gone to Vâranasî town and served the king of Vâranasî. In **Latukka-jâtaka**, he was the leader of a herd of elephants and a male elephant in the herd killed a baby of a female bird and the bird pecked the elephant's eyes until it went blind. In **Mâtuposaka-jâtaka**, he was the white elephant lived in Himavân forest. He took his mother from the herd to stay in the cave at Candoraparvata Mountain and he always looked after his mother by taking food for her every day. One day a hunter got lost in the forest. He took him to the town. But the hunter was ungrateful; he took a mahout to capture the white elephant for the king. After knowing from the white elephant that he looked after his mother, the king let him go back to his place. In **Chatdanta-jâtaka**, he was called Chatdanta, the leader of a herd of elephants. His body was white, had red feet and red mouth. He had two wives. They lived in the Himavân forest. One day he pulled down a branch of Sale tree without knowing that there was a net of ants on the branch. The ants attacked his second wife that made her got angry to her husband. She died and was born as a daughter of the

king of Madrâja and married king of Vârânasî. She recalled a previous life and wanted to revenge Chatdanta. She asked the king to send two hunters to kill Chatdanta for his ivory. Chatdanta was killed and his tusks were cut; his first wife and elephants of his herd all cried after seeing his dead body without ivory.

The greatest Indian influence in Thailand came from the Buddhist and Brahmins traditions, including science in various fields – these traditions were assimilated with local practices and wisdoms to form the foundation of the local culture of the country. Buddhism became the official religion, while Brahmanism played a major role in rituals and royal court traditions, as well as sciences. The science related to elephants that came from the Indian tradition, was preserved in the form of ritual practice, folk tales, and manuscripts.

The oldest manuscript recording about the story and the science of training elephant in Thailand dates in the 1782 CE or in the reign of King Rama the first of the Chakri Dynasty. Of 100 manuscripts related to elephant collected in the National Library, the knowledge of elephant can be divided into 3 groups; namely, *Gajaiûtra*, *Gajalaksna*, and *Gajakarma*. *Gajaiûtra*, literally, the science of elephants, reveals the natural history and behaviors of elephants. *Gajalaksna*, literally, the physical traits of elephants, reveals the types of elephants from different origins or different families. *Gajakarma*, literally, the activity with elephants, reveals the way how to catch an elephant; how to tame it, how to train it, along with mantra and ritual ceremony relating to each activity.

The story of the origin of elephant in the Thai *Gajalaksna* manuscript is based on the Hindu myth, for instance, it is said that elephant was born from the lotus rising up from the navel of Lord Visnu. This lotus has eight petals with 173 pollens. Visnu gave the lotus to Lord Çeiva who divided the lotus into four parts and gave each part to Visnu, Brahmâ, Agni, and himself. These gods created a lotus from the part and elephants were born from the four lotus. In this way, four families of elephant took place, namely, Íuvara-vamÇea, from lotus of Úiva, Brahmâ-vamÇea, of Brahmâ, Visnu-vamÇea, of Visnu, and Agni-vamÇea, of Agni. Apart from these, the birth of Ganeúa and Airâvata was recorded. It is said that Úiva asked Agni to perform his divine power. From the power, the elephant-headed god, *GaneÇea*, came out from his right ear; A deity with three-faced elephant from his left ear; *Airâvata*, the thirty-three –headed elephant from his arm; *Girîmeghagala*, the three-headed elephant from another arm, these two elephants Çeiva gave to Indra to be his vehicle; and from his rest arms came out six white elephants that Çeiva gave to the great king on earth. Thus, the white elephant is regarded as an auspicious animal for the king. Traditionally, the great king who can rule all earth will possess ‘*sapta ratna*’ or seven auspicious things which symbolize his greatness. The white elephant is one of the ‘*sapta ratna*’ of the Great king.

ช่างในงานศิลปกรรม

ในงานศิลปะเก่าของประเทศไทย ปรากฏรูปสัตว์ต่างๆ จำนวนมาก ในบรรดาสัตว์เหล่านั้น มีรูปช่างรวมอยู่ด้วย ภาพเขียนลงสีบนผนัง/เพิงผาเก่าที่ปรากฏรูปช่าง เป็นต้นว่า ที่ถ้ำรูปเขาเขียว จังหวัดกาญจนบุรี ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นงานศิลปะเก่าสมัยก่อนประวัติศาสตร์ นอกจากนี้แล้วยังปรากฏหลักฐานว่า คนก่อนประวัติศาสตร์ ณ บริเวณริมลำน้ำไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพวกแรกที่รู้จักนำช่าง มาขัดแต่งเป็นเครื่องรางหรือเครื่องประดับding เช่นที่พบหลักฐานโบราณคดีบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี กำหนดอายุได้ประมาณ ๔,๐๐๐ - ๓,๖๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ช่างมีบทบาทสำคัญในชีวิตของผู้คนบนแผ่นดินไทยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว

สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๑๐) ประติมากรรมสำริดรูปช่างขนาดเล็ก พบร่วมกับกลองมโหระทึกสำริดที่แหล่งทวฉากน้ำรอบ จังหวัดสุราษฎร์ธานี กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๗

เมื่อเข้าสู่ในสมัยประวัติศาสตร์วิบุราณ (หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๗) รัฐที่เป็นชุมชนชาวพุทธ เช่น ทวารวดี ในภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏการสร้างสถูปที่มีปูนปั้นประดับที่ฐานแสดงเรื่องชาดก หรืออดีตชาติต่างๆ ของพระพุทธเจ้าซึ่งมีภาพชาดกเรื่องพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาช่าง ซึ่งอาจเป็นชาดกเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นต้นว่า ฉัตถันตชาดก, มาตุโปสกชาดก, ลุกุกชาดก, พุเมธชาดก ฯลฯ

เมื่อพิจารณาจากโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่พบจากแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในสมัยประวัติศาสตร์ ประติมากรรมรูปช่าง ได้รับการสรรค์สร้างขึ้นด้วยวัสดุอันหลากหลายในรูปลักษณะต่างๆ กัน ประติมากรรม

ส่วนใหญ่ นับเป็นงานศิลปกรรมสร้างขึ้นตามคตินิยมในศาสนาสำคัญ ๒ ศาสนา คือ ศาสนาฮินดู และ พระพุทธศาสนา

คตินิยมในศาสนาฮินดูที่ปรากฏในงานประติมากรรมรูปช่าง ของสมัยประวัติศาสตร์วิบุราณที่โดดเด่น คือ การสร้างประติมากรรมรูปพระคเณศเทพเจ้าที่มีเศียรเป็นช้าง ซึ่งพบในหลายแห่ง มีอายุสมัยต่างๆ กัน ประติมากรรมพระคเณศ ที่เก่าแก่ที่สุดประดิษฐานอยู่ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นับเป็นประติมากรรมพระคเณศที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระคเณศ ศิลปะเขมร อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑
GaneEa, Khmer Art, 6th - 7th century

ประติมากรรมรูปช่างที่ปรากฏอยู่บนภาพสลักของทับหลัง หน้าบัน กลีบขนุน อันเป็นส่วนประกอบสถาปัตยกรรมของปราสาทที่สร้างขึ้นตามคตินิยมในศาสนาฮินดู เป็นต้นว่า ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดสุรินทร์ แสดงรูปช่างซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างสามเศียรที่มีชื่อว่า ไอราวาตะ ตามเทพปกรณัมปรัมปราของฮินดู ซึ่งในคัมภีร์วิบุราณของไทย เรียกว่า ช่างเอราวัณ

ภาพสลักบนทับหลังของปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นพุทธสถานของฝ่ายมหายาน สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ แสดงเรื่องราวของพระพุทธประวัติตอนผจญมาร ในภาพพญามารทรงช้างพร้อมกองทัพมารเข้ามาโจมตีพระพุทธองค์ซึ่งทรงประทับนั่งสมาธิใต้ต้นโพธิ์ นอกจากภาพเล่าเรื่องในศาสนาแล้ว ยังมีทับหลัง หน้าบันของปราสาทอีกหลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่แสดงภาพขุนพลขี่ช้างหรือกองทัพที่มีช้างเป็นพาหนะในการศึกสงคราม ภาพสลักเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การรบบนหลังช้าง หรือการยุทธ์หัตถ์มีมาแล้วตั้งแต่สมัยนี้ และสืบเนื่องมาในสมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ทับหลังแสดงเรื่องราวพระพุทธประวัติตอนผจญมาร ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

The lintel depicts the scene of Lord Buddha subduing Mara from Prasat Hin Phimai, Nakorn Ratchasima.

ศรัทธาตามคตินิยมของพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท ที่รับมาจากศรีลังกา เป็นแรงบันดาลใจสำคัญ ต่อการสร้างสรรคศิลป์กรรมในศาสนาของสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา เห็นได้จากเจดีย์ทรงลังกา หรือองค์ระฆังที่รูปช้างล้อมรอบส่วนฐานเรียกกันโดยทั่วไปว่า เจดีย์ช้างล้อม ซึ่งเริ่มต้นสร้างขึ้นที่เมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัย เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ ล้านนา และกรุงศรีอยุธยาได้รับคตินิยมรูปแบบสถาปัตยกรรมเจดีย์แบบช้างล้อม นำมาสร้างขึ้นในวัดหลายแห่งในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ เป็นต้นว่า วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน วัดป่าแดง เชียงคายสุเทพ, วัดหัวหนอง, เจดีย์ช้างค้ำ เวียงกุมกาม, วัดเขียงมัน และวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ รูปแบบเจดีย์ช้างล้อมเช่นนี้เป็นประจักษ์พยานถึงความเชื่อของคนไทยโบราณที่ว่า ช้างเป็นสัตว์ที่ค้ำชูพระพุทธศาสนา

เจดีย์ช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
The Lanka stupa encircled with elephant sculptures at Si Satchanalai, Sukhothai Province.

ประติมากรรมหินรูปช้างที่ใช้เป็นส่วนฐานของพระพุทธรูป หรือฐานเสาสำคัญ
พะเยา กล่าวได้ว่า เป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของล้านนาสกุลช่างพะเยา

ของวัดโบราณในจังหวัด

งานหัตถกรรมรูปช้างที่น่าสนใจ คือ เครื่องเคลือบบุรีรัมย์
ที่ทำเป็นรูปช้าง และสังคโลกรูปช้างของสุโขทัย เครื่องเคลือบ
บุรีรัมย์ กำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘
ส่วนสังคโลกสุโขทัย กำหนดอายุได้ประมาณ พุทธศตวรรษที่
๑๙ - ๒๒

สังคโลกรูปช้าง สุโขทัย

The Sangkhalok ware from Sukhothai.

พระคชาธารทองคำ(ช้างทรงเครื่อง)

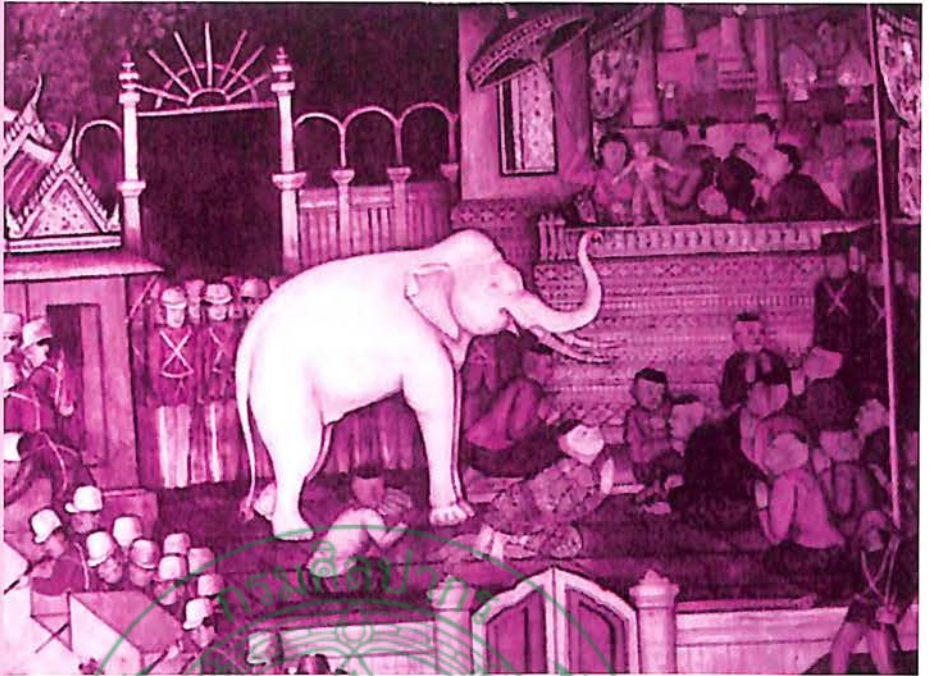
The golden figure of elephant

ในสมัยอยุธยาตอนต้นหรือประมาณพุทธศตวรรษที่
๒๐ รูปช้างทรงเครื่อง (พระคชาธาร) นับได้ว่าเป็นงาน
หัตถกรรมชิ้นเยี่ยมที่สร้างเพื่อให้พระมหากษัตริย์ ถวาย
เป็นพุทธบูชาแด่องค์พระสตุปที่เป็นพระปรางค์วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพระคชาธารทองคำนี้จึงพบอยู่ในกรุ
ของพระปรางค์วัดราชบูรณะร่วมกับเครื่องทองอื่นๆ
ที่ใส่ไว้รวม กันเพื่อเป็นการอุทิศถวายเช่นเดียวกัน

ประติมากรรมรูปช้างจำลองขนาดเล็ก ซึ่งมีภูเงิน และฉัตรเงิน ประดิษฐานพระพุทธรูปเงิน ๓ องค์
บนหลังช้าง สร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นับเป็นประติมากรรมชิ้นเยี่ยมของศิลปะล้านนา

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ ภาพช้าง
ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง ใน พระอุโบสถหรือพระวิหาร ของวัดต่างๆ หลายแห่ง ตัวอย่างสำคัญ
เช่น ภาพพระเวสสันดรพระราชนานช้าง หลวงคูบ้านคูเมืองให้กับพวกพราหมณ์
เป็นจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร
ภาพช้างในตระกูลของการกำเนิดต่างๆ ตามคัมภีร์พราหมณ์ เป็นจิตรกรรมฝาผนังของหอไตร
พระตำหนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
กรุงเทพมหานคร

ภาพช้างปัจจัยนาเคนท์ ช้างเผือกคู่บารมีของพระเวสสันดร จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

The royal elephant of Vesantara, the mural painting inside the uposatha of the Emerald Buddha Temple in the Royal Palace, Bangkok.

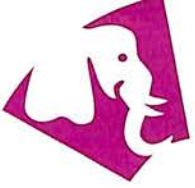
งาช้าง นับเป็นของหายาก และราคาแพง
หัตถกรรมจากงาช้าง เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับจึงถือเป็นสิ่งที่มีค่าด้วย ตัวอย่างของงาช้างโบราณ พบใน
แหล่งเรืออับปางในอ่าวไทย เป็นหลักฐานแสดงว่า
งาช้างเป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่างแกะสลักงาช้าง
ที่มีฝีมือเยี่ยมอยู่ในคุ้มของเจ้านครเชียงใหม่ หัตถกรรม
งาช้างแกะสลักชิ้นเยี่ยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัปคับ
งาช้างจากที่นี่ เป็นสิ่งที่เจ้านครเชียงใหม่ได้นำมเกล้าน
น้อมกระหม่อมถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ งาช้างดำ ซึ่งเห็นสมบัติของ
เจ้าครุฑนานมาแต่เดิม และมอบให้พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ น่าน จัดแสดง นับเป็นโบราณวัตถุชิ้นเยี่ยม
ชิ้นหนึ่งของประเทศ

สัปคับงาช้างแกะสลัก เจ้าแห่งนครเชียงใหม่ได้นำมเกล้าน
ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

The ivory howdah, the Viceroy of Chiangmai presented
to King Chulalongkorn.

Elephant in Art

A number of rock art found in Thailand illustrate figures of animal in various forms. Among these, the pictographs from Tham Rup Khao Kheo, Kanchanaburi Province, and from Pha Taem, Ubonratchathani Province, which are regarded as the rock art of the prehistoric period, depict the figures of elephants. Moreover, the prehistoric man at the Sai Yok River bank was considered to be the first artisan who shaped ivory to be their amulet or ornament. The artwork made of ivory was found in Ban Kao site, Kanchanaburi Province, dated 2,000-1,600 BCE. It is conjectured that elephant has played an important role in the way of life of people in Thai territory since the prehistoric time.

In the early historic period, dated the 1st century BCE to the 5th century CE, a bronze statuette of elephant was found at Tha Phak Nam Rop site, Suratthani Province, associated with a bronze kettle drum, dating the 1st century BCE to the 2nd century CE.

In the early states of the historic period (the 7th - 12th centuries CE), the Buddhist state called Dvâravatî in Central Thailand had a brick stupa with stucco sculpture decoration. One of the stucco sculptures decorating around the basement of the stupa at Chunlaphrathon, Nakhon Pathom Province, depicts the scene from a Jâtaka or a story of the previous birth of the Buddha as an elephant.

Judging from art objects found from archaeological sites in the historic period in Thailand, sculptures of elephants were created with various materials and various shapes. Most of the sculptures are regarded as a part of the religious art of two main religions; i.e., the Hinduism and the Buddhism.

Influence of the Hinduism is exemplified by the stone sculptures of GaneĀa, the Hindu God who is represented as a short fat man and the head of elephant, found in several sites and several periods. The oldest sculpture of GaneĀa is placed for worship at the Hindu shrine called Devasthâna Bot Brahma in Bangkok, dated the 5th century CE, which is regarded as the earliest GaneĀa in Southeast Asia. Sculptures of elephant as a vehicle of Hindu god, Indra, are depicted on lintels, pediments, antefixes of several Hindu Āikhara (Prang) in the Northeastern Thailand, such as at Prasat Phanom Rung, Buriram Province, Prasat Ban Phlung, Surin Province. According to the Hindu myth, the three headed elephant that is a vehicle of Indra is called Airâvata.

The Āikhara (Prang) called Prasat Hin Phimai, Nakhon Ratchasima Province, was a Mahâyâna Buddhist sanctuary of the 10th - 11th centuries CE. Its lintel depicts the scene of Lord Buddha subduing Mâra, the devil one. In the scene, the Mâra rides on the elephant along with his troops to attack the Lord who is sitting in meditation under the Pipal tree. Apart from these, other lintels and pediments of the shrines in the Northeastern Thailand depict the elephant as the main vehicle for the leader of the warriors at the fighting scene or at the parade of the troops in the battle scene. This shows that the fighting on the elephant's back had taken place since the ancient states. The tradition of fighting on the elephant's back had undertaken from that time since the 18th century or in the period of the Thai kingdom.

The strong faith in the Theravada Buddhism from Sri Lanka was the great inspiration for the architectural works of Sukhothai, of Lanna, and of Ayutthaya periods. The so-called Lanka stupa is the bell-shaped stupa encircled with elephant sculpture at its base which was initially built in the 14th century CE at the towns of Sukhothai and of Si Satchanalai. The concept of the architectural style was adopted by the states of Lanna and of Ayutthaya in the 15th -17th centuries. These are exemplified by the stupas at Wat Chang Kham, Nan Province; Wat Pa Daeng, Wat Hua Nong and Chang Kham stupa at Wiang Kum Kam; Wat Chiang Mun and Wat Chedi Luang, Chiangmai Province; Wat Maheyong, Ayutthaya Province. The stupa encircled with elephant sculpture reflects the belief of the people on the elephant as the supporter of the Buddhism.

The stone figure of elephant functions as the pedestal of the image of Buddha or the auspicious pillar of the Buddhist monastery mainly found in the ancient monasteries in Payao Province is considered to be the typical Lanna architecture created by the Payao School of art.

The ancient handicrafts depicting the figure of elephant are visible in the form of the Buriram ceramics of Buriram Province, dated the 8th -12th century CE, and of the Sangkhalok wares of Sukhothai, dated 14th – 16th century CE.

In the early Ayutthaya period, the 15th century CE, the golden figure of elephant applique with precious stones was finely made to be one of the royal auspicious objects devoted to Buddhist stupa at Wat Ratchaburana, Ayutthaya Province. Thus, the object was found, associated with other golden objects in the crypt of the main Prang (stupa) of the temple.

The statuette depicting an adorn elephant with silver throne and 'chatra,' the tiered umbrella for the three silver seated Buddha images on its back, dated 19th century, is considered to be a masterpiece of the Lanna art.

In the Bangkok period, the 18th -19th century CE, pictures of elephants were painted on the wall inside the 'uposatha,' the ordination hall, or the 'vihāra,' the hall of worship, in several monasteries. These are exemplified by the mural paintings, the first one is inside the uposatha of the Emerald Buddha Temple in the Royal Palace, Bangkok, illustrating the story of Vesantara giving the royal elephant to a group of Brahmins and the second one is inside the scripture hall of Venerable Somdej Phra Mahasamana Chao Kromphra Pramanuchitchinosot at Wat Phra Chetuphon Wimonmangkhalaram, Bangkok, illustrating pictures of elephant in various lineages based on the Brahmin scripture.

Ivory, which forms most of the tusks of an elephant, is valuable and is used for making carved ornaments. The specimens of the ancient ivory found in the shipwreck sites in the Gulf of Thailand indicate that the ivory was one of the exported products in Ayutthaya period.

In Bangkok period, the eminent artisans, who were skilled in ivory-carving, belonged to the royal court of the Viceroy of Chiangmai. A number of priceless artworks made of ivory from the court, especially a howdah made of ivory, were presented to King Chulalongkorn in the 19th century CE. The dark colored ivory of the ruler of Nan, which was donated to the National Museum of Nan Province, is regarded as a masterpiece of Thailand.

สถาบันพระมหากษัตริย์กับช้าง

พระมหากษัตริย์ไทย ทรงใช้ช้างในพระราชภารกิจ ๓ ประการสำคัญ ได้แก่

๑. ใช้เป็นเครื่องประกอบพระบารมี
๒. ใช้ในการกีฬา
๓. ใช้ในการศึกสงคราม

อันที่จริงสองประการหลังเป็นสิ่งสืบเนื่องมาจากประการแรก กล่าวคือ ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงประกอบพิธีคล้องช้างหรือใช้ช้างในการศึกสงครามก็ตาม ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นเครื่องประกอบพระบารมีทั้งสิ้น

ช้างในฐานะเครื่องประกอบพระบารมีองค์พระมหากษัตริย์

ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ พระมหากษัตริย์ คือผู้ทรงบุญญาธิการเหนือบุคคลทั่วไป ทรงเป็น “พระจักรพรรดิราช” ผู้ปกครองแผ่นดินและชาวโลก พระจักรพรรดิราชจักต้องทรงมี รัตนะเจ็ดประการ เป็นเครื่องหมาย ประกอบด้วย จักรแก้ว (จักรรัตนะ) ช้างแก้ว (หัตถ์รัตนะ) ม้าแก้ว (อัสวรัตนะ) ดวงแก้ว (มณีรัตนะ) นางแก้ว (อิตถีรัตนะ) ชุนคลังแก้ว (คหปติรัตนะ) และชุนพลแก้ว (ปรีนายกรัตนะ)

พระยาช้างต้นจำลอง และ งาพระยาช้างต้น

The model of the royal elephant
and the ivories of the royal elephant.

“ช้างแก้ว” หรือ “ช้างเผือก” จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นหนึ่งในรัตนะทั้งเจ็ด อันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจ และบุญญาธิการขององค์พระจักรพรรดิราชและด้วยความเชื่อที่ว่า ช้างเผือกคือสัตว์คู่พระบารมีของกษัตริย์ จึงได้มีธรรมเนียม ราชประเพณีการคล้องช้าง การถวายช้างเผือกแด่องค์พระมหากษัตริย์ และท้ายที่สุด ช้างเผือกกลายเป็นชนวนสงคราม อันเนื่องมาจากกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองแว่นแคว้นต่างๆ ต้องการช้างเผือกไปเพื่อแสดงอำนาจบารมี ประกอบกับความเชื่อที่ว่า ลักษณะเด่นของช้างเผือกแต่ละเชือกที่ต้องตามตำราจะเป็นสิ่งหนุนนำ และส่งผลให้เกิดแสนยานุภาพแก่พระจักรพรรดิ ผู้ครอบครองช้างเผือกนั้นๆ และทำให้พระองค์กลายเป็นผู้มีพระราชอำนาจเหนือกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่นๆ ช้างจึงเข้ามาอยู่ในสถานะของการใช้เป็นข้ออ้างอันชอบธรรมในการทำศึกสงครามขยายอำนาจของพระมหากษัตริย์

ช้างในฐานะกีฬาของพระมหากษัตริย์

ในสมัยสุโขทัย ปรากฏความตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ (พุทธศักราช ๑๘๓๕) เรื่องการไป “ตีหนัง วังช้าง” ของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งหมายถึง การเสด็จไปคล้องช้าง เมื่อจับช้างเผือกได้ก็นำถวายพระราชบิดา คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ในสมัยนั้น ต่อมาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานการคล้องช้างและจับช้างเผือกได้เป็นเชือกแรก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๐๑๔

จากเอกสารของชาวต่างชาติ ที่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา เป็นต้นว่า นายฟรังซัวส์ อองรี ตูรแปง (François Henri Turpin) ชาวฝรั่งเศส ผู้เขียนบันทึกชื่อ “ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรสยาม” (Histoire du Royaume de Siam) บาทหลวงกีเย่ ตาซาร์ด ชาวฝรั่งเศส ผู้เขียนบันทึกในชื่อว่า “การเดินทางมาสู่สยามของคณะบาทหลวง เยซูอิต (Voyage de Siam des P-res JCEsuites) เอกสารเหล่านี้ ได้พรรณนาถึง การล่าช้างของไทยในอดีต และการคล้องช้างโดยวิธีการล่าช้างเข้าไปในเพนียด ขั้นตอนในการคล้องช้างป่าโดยมีพร้าหมณ์ และควาญช้างเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ตลอดจนวิธีการล่าช้างในป่า ได้รับการบันทึกไว้พอสมควร เมื่อจับช้างได้ตามประสงค์แล้วทูลเกล้าฯถวายช้างเถื่อน(ช้างป่า)เหล่านั้น ก็ถือเป็น พระราชสมบัติขององค์พระมหากษัตริย์

การคล้องช้างในเพนียดแต่โบราณ ไม่เพียงเพื่อการจับช้างป่าลักษณะดีมาใช้ในการศึกสงครามเท่านั้น หากยังถือเป็นพระราชกีฬาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดขึ้นเพื่อถวายให้พระราชอาคันตุกะทอดพระเนตร เป็นการเจริญพระราชไมตรีและยืนยันถึงพระบารมีของพระมหากษัตริย์ไทย การคล้องช้างได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ปรากฏหลักฐานการคล้องช้างอย่างมีแบบแผนในสมัยกรุงศรีอยุธยา และสืบต่อมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การคล้องช้างในเพนียด ถือเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธี “ทอดเชือกตามเชือก” ในวันแรม ๓-๔ ข่าของทุกปี

ในเวลาต่อมา การจับช้างและพิธีคล้องช้าง เป็นเพียงกิจกรรมที่พระมหากษัตริย์ โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเพื่อให้แขกบ้านแขกเมืองชมเพื่อให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมและพระราชกีฬาโบราณเท่านั้น

การคล้องช้างตำรับหลวงครั้งสุดท้ายและครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด เกิดขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดถวายองค์รัชทายาทแห่งรัสเซีย เพื่อทอดพระเนตร เมื่อคราวเสด็จมาเยือนประเทศไทย การคล้องช้างในครั้งนั้นได้ออกสู่สายตานานาประเทศ เนื่องจากมีภาพถ่าย ตีพิมพ์ในนิตยสารสารคดีของตะวันตกซึ่งแพร่หลายในยุโรปในเวลานั้น

การสงครามบนหลังช้างของพระมหากษัตริย์

การทำสงครามต่อสู้บนหลังช้างเรียกว่า การทำยุทธหัตถี ถือเป็นคติมาแต่ดึกดำบรรพ์ว่า เป็นยอดความสามารถของนักรบ เนื่องจากการสู้กันตัวต่อตัว พระเจ้าแผ่นดินหรือแม่ทัพ

จะประทับนั่งบนคอช้าง ถือของ้าวเป็นอาวุธ มีนายทหารนั่งบนภูประจําเครื่องศาสตราวุธบนหลังช้าง เพื่อคอยส่งศาสตราวุธที่เหมาะสมให้นักรบบนคอช้างต่อสู้กัน การสู้รบบนหลังช้าง ถือเป็นความสามารถเฉพาะตัวของแม่ทัพ มิได้อาศัยกำลังรีพลหรือกลอุบายอย่างหนึ่งอย่างใด ฉะนั้นหากพระมหากษัตริย์พระองค์ใด ทรงกระทำยุทธหัตถีได้ชัยชนะก็นับว่าได้รับพระเกียรติยศอย่างสูงสุด แม้แต่ผู้แพ้ก้ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักรบที่แท้จริง

การชนช้างครั้งที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์สยาม ได้แก่ การทำยุทธหัตถี ระหว่าง สมเด็จพระนเรศวรมหาราช กับพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี ณ ตำบลหนองสาหร่าย แขวงเมืองสุพรรณบุรี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๓๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงช้างชื่อ เจ้าพระยาไชยานุภาพ คู่ยุทธหัตถีของพระองค์ คือพระมหาอุปราชาแห่งกรุงหงสาวดี ทรงช้างชื่อ พลายพัทธกอ ในขณะที่ต่อสู้ เจ้าพระยาไชยานุภาพกำลังอยู่ในสภาพ “ตกมัน” เมื่อเห็นพลายพัทธกอก็ถาโถมแทงทันที โดยไม่ยั้ง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงใช้ พระแสงของ้าว ฟันถูกพระมหาอุปราชาที่ไหล่ขวา ขาด ขบสิ้นพระชนม์อยู่บนคอช้าง

การชนช้าง ที่จัดเป็นการแสดงนั้น ปรากฏในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ให้ราชทูตฝรั่งเศส ได้ชมการชนช้าง มีการแสดงประลองยุทธในทุ่งใหญ่ การชนช้างเริ่มด้วยการเป่าแตรเสียงกระดังงาให้ช้างสองเชือกที่จัดไว้เข้าต่อสู้กัน มีการชนประสานงากัน ๔-๕ ครั้งเท่านั้น แล้วช้างก็ถูกจับแยกจากกัน เพื่อป้องกันไม่ให้ช้างสู้กันอย่างรุนแรงจนถึงเสียชีวิต

ช้าง: สัญลักษณ์สำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แม้การสงครามยังคงมีอยู่ การรบบนหลังช้างหรือยุทธหัตถีไม่มีอีกแล้ว แต่ความสำคัญของช้างยังคงมีต่อมาช้างซึ่งมีลักษณะพิเศษที่เรียกว่า “ช้างเผือก” ได้รับการยกย่องว่าเป็นพาหนะคู่พระบารมี ศาสตร์ในการดูลักษณะช้าง เรียกว่า ตำราดูลักษณะ และศาสตร์ในการควบคุมช้าง และพิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง เรียกว่า ตำราดูลักษณะ ถือเป็นปฏิบัติสืบต่อกันมา การดูแลช้างเผือกเป็นหน้าที่ของกรมพระคชบาล ปัจจุบันหน่วยงานที่ดูแลช้างเผือกของพระเจ้าแผ่นดิน สังกัดสำนักพระราชวัง

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สืบทอดคตินิยมการให้ความสำคัญของช้างว่าเป็นสัญลักษณ์อันเป็นมงคลมาโดยตลอด ช้าง ได้เป็นรูปสัญลักษณ์บนธงเรือสำเภาหลวงในการติดต่อค้าขายมาเป็นเวลายาวนานไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปี และอนุโลมธงรูปช้างมาเป็นธงประจำชาติในระยะแรก ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นธงไตรรงค์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ช้าง ได้รับการยกย่องให้เป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งในสถาบันพระมหากษัตริย์สืบจนถึงปัจจุบัน ตราสัญลักษณ์แห่งการครองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ มีตราพระบรมราชวงศ์จักรี และพระมหามงกุฎอยู่ด้านบน แสดงถึงความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี มีพานเครื่องสูง ๒ ชั้น เป็นสัญลักษณ์ของรัฐธรรมณูญเครื่องหมายการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีช้างเผือก ๒ เชือก เหนือตราอยู่ภายใต้เศวตฉัตร ความหมายที่ต้องมีช้างอยู่ในตรานี้ อาจกล่าวได้ว่า เนื่องจาก ช้างเป็นพาหนะของพระมหากษัตริย์ ประหนึ่งผู้รับใช้และค้ำชูพระมหากษัตริย์อย่างยาวนานมั่นคง ไม่ต่างไปจาก พลศนิกรที่รับใช้เบื้องพระยุคลบาท เชิดชูองค์พระมหากษัตริย์ และพระบรมราชจักรีวงศ์ให้คงอยู่ ภายใต้พระเศวตฉัตรอย่างร่มเย็นเป็นสุข และยั่งยืนสถาพร

Elephant for Kingship

Elephant relates to the kingship in three ways: a symbol of king's sovereign power, a spot of king, a king's conveyance in the battle.

According to the eastern tradition, the great king has to possess the following seven auspicious things called '*sapta ratna*': *cakra-ratna* (the disc), *hasthî-ratna* (elephant), *aEva-ratna* (horse), *mani-ratna* (precious stone), *itthî-ratna* (wife), *gahapati-ratna* (treasurer), and *parinâyaka-ratna* (general). In the sense '*hasthî-ratna*' is identified with the white elephant. It is believed that the king who possesses a great number of the white elephant would become the king of the kings. Thus the tradition of searching for the white elephant to present to the king occurred and has been followed even in the present time.

The capture of wild elephants as the royal spot was recorded in the King Ramkhamhaeng's inscription of Sukhothai, dated 1292 CE. The capture of the white elephant was found in the record of the early Ayutthaya period; i.e. in the reign of King Borommatrailokanat in 1471 CE. The process of how to capture a herd of the wild elephants under the command of the king of Ayutthaya and the way how to tame and to train the wild elephants by the royal mahouts were recorded in detail by the French envoy and the French missionary in the 17th century. At the behest of King Chulalongkorn (King Rama V), the performance of catching a herd of wild elephants was shown in front of the King and the Crown Prince of Russia at the elephant-trap-field called Phaniat in Ayutthaya Province, on the occasion of the royal visit in 1903 CE.

Fighting on the elephant's back is regarded as the highest dignity of the royal battle. The most important event of the elephant-duel in the Thai history was the royal fight between Somdej Phra Naresuan of Ayutthaya and Phra Maha Uparaja of Hamsavati at Nong Sarai, Suphanburi in 1592 CE. This ended with the victory of Somdej Phra Naresuan who rode the fierce elephant called Chao Phraya Chaiyanuphap.

At the present time though neither the elephant-duel nor the capture of a herd of elephants is practiced, white elephants were found and were presented to the present king. These elephants are looked after by a group of mahouts under the management of '*krom gajapâl*,' literally, the royal section for protection of the royal elephant.

The tradition of 'white elephant' for the kingship is exemplified by the use of the figure of the white elephant on the banner of the royal trade junks for hundred years; the banner with the figure of a white elephant became the national flag before using the present flag designed by King Rama VI in the early 20th century CE. The figure of the white elephant is one of the symbolic figures illustrating on the emblem of the 50th jubilees of the coronation of the present king in 1996 CE.

พิธีกรรมสำหรับช้าง

พระราชพิธีคเชนทร์ศวสดาน

ในพระราชพิธีนี้เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรวบรวม พระราชพิธีหลวง ที่เคยมีมาแต่อดีตในแต่ละเดือนเอาไว้จนปรากฏพระราชพิธีที่เกี่ยวกับช้างอยู่ด้วย พระราชพิธีนี้ เรียกว่า

“พระราชพิธีคเชนทร์ศวสดาน” อันเป็นพระราชพิธีที่ประกอบขึ้นเพื่อเป็นการเจริญสิริสวัสดิมงคลแก่ช้าง ซึ่งเป็นพระราชพาหนะ และกำลังสำคัญ ในกองทัพ รวมทั้งเพื่อเป็นการบำบัดเสียดภัยไร้ แก่ผู้เกี่ยวข้อง ในกิจการช้างทั้งปวงด้วย

พระราชพิธีนี้แต่เดิม พรหมณพฤตนิบาศ เป็นผู้ประกอบพิธีขึ้นปีละ ๒ ครั้ง คือในเดือน ๕ และเดือน ๑๐ ในพระราชพิธีคเชนทร์ศวสดานนี้มีพิธีย่อย ๓ พิธี คือ

๑. พิธีทอดเชือกตามเชือก หมายถึง การคลี่เชือกออกและขดเชือกเข้าเก็บในการพิธีนี้จะมีการไหว้ครูบูชาครูของเจ้านายที่ต้องทรงฝึกหัดขี่ช้าง และควบคุมช้างให้ชำนาญเพื่อการศึก และมีการฉลองด้วยการละเล่นต่างๆ

๒. พิธีแห่สนานใหญ่ เป็นการจัดกระบวนช้างกระบวนม้าและพลเดินเท้าอย่างใหญ่คล้ายกับการจัดกองทัพในยามที่ศึกสงคราม โดยมีอาวุธจริงครบมือเพื่อแห่ให้พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรเสนายานุภาพของกองทัพ โดยมีพรหมณและราชบัณฑิตขึ้นเกย ประพรมน้ำมนต์ให้เป็นสิริสวัสดิมงคลโดยทั่วหน้า นอกจากนี้จะได้เป็นการตรวจตราเครื่องศาสตราวุธและไพร่พล เพื่อความพร้อม และคำนวณค่าใช้จ่ายที่พระมหากษัตริย์จะต้องพระราชทานเงินหลวงเป็นค่าอาวุธที่ไพร่พลจัดหามาตามราคา เพราะอาวุธเหล่านั้นเมื่อแห่แห่นเสร็จแล้ว จะนำเข้าไปเก็บรักษาในคลังสรรพาวุธต่อไป ในตอนเย็นมีการแสดงมวย และกระบี่กระบองเป็นงานฉลอง

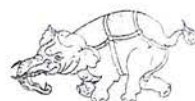
๓. พิธีคเชนทร์ศวสดาน เป็นพิธีสมโภชฉลองช้างต้น ม้าต้น ประจำพระนคร แต่เดิมเป็นการแห่ซึ่งจัดเป็นกระบวนใหญ่ทั้งของวังหลวงและของวังหน้า ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกอบพิธีสงฆ์โดยอัญเชิญพระชัย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่อัญเชิญไปในกองทัพเข้าในพระราชพิธีด้วย พระราชพิธีคเชนทร์ศวสดานนี้ เชื่อว่า มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย โดยเรียกว่าพระราชพิธีบูชาธนูชัยบาท

พิธีทอดเชือกตามเชือก สืบทอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตามแบบครั้งกรุงศรีอยุธยาแต่ไม่มีพิธีแห่สนานใหญ่ หรือการออกสนาม หรือจัดกระบวนแห่ให้ทอดพระเนตรเหมือนครั้งกรุงสุโขทัย เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พิธีแห่สนานใหญ่จะมีก็เฉพาะเพื่อเป็นพระเกียรติยศ หรือเป็นการสนุกรานเป็นครั้งคราวเท่านั้น แม้ว่าจะมีการระดมพลฝึกอาวุธอย่างจริงจัง ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อไว้เป็นกำลังในยามสงคราม แต่เมื่อว่างศึกอาวุธ ช้าง ม้า ก็ลดความจำเป็นลง บรรดาขุนนางก็ขาดความชำนาญในการขี่ช้างขี่ม้าเท่าที่ควร ส่วนพระราชพิธีคเชนทร์ศวสดานแม้ว่าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพยายามฟื้นฟูพระราชพิธีนี้ขึ้นอีกก็ตามแต่ก็ไม่สามารถ จัดกระบวนแห่กระบวนช้างกระบวนม้าอย่างเต็มรูปแบบได้สำเร็จ

พระชัยหลังช้าง

Phra Chai Lang Chang
Buddha image

เพียงแต่การประกอบพระราชพิธีพอเป็นสังเขปเท่านั้น ผู้ที่จะต้องเข้าร่วมพระราชพิธีประกอบด้วย องค์พระมหากษัตริย์ เป็นองค์ประธาน พร้อมด้วยเจ้านาย ทั้งพระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอที่ต้องฝึกหัดทรงช้าง ฝึกทรงบาศช้างให้ชำนาญทุกพระองค์ ตลอดทั้งข้าราชการ ซึ่งจะต้องขี่ช้างยืนสนามด้วย เมื่อเวลาดังพระราชพิธีในทีใดก็จะมีม่านกันวงรอบ ห้ามผู้ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปโรงพิธี แม้วงปีพาทย์ที่ประโคมก็เข้าไปไม่ได้ เพราะกลัวว่าจะไปเลียนวิธีทำทางออกมาทำเล่น ซึ่งอาจจะทำให้เสียจริตได้ โดยเฉพาะผู้หญิงนั้นห้ามเข้าเด็ดขาด

พิธีตั้งกรมระงับความไข้

นอกจากการประกอบพระราชพิธีขึ้นระวางสมโภชช้างสำคัญแล้ว เมื่อช้างเกิดเจ็บป่วยหรือล้ม(ตาย) จะเชื่อว่าเพราะเป็นเสนียดเกิดขึ้นกับช้าง ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้เสนียด พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบ "พิธีตั้งกรมระงับความไข้" ที่หอเชือก โดยประกอบทั้งพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ซึ่งเรียกว่า "พิธีกลบบาทสุมเพลิง" พิธีพราหมณ์นี้ "พระหมอเฒ่า" จะเป็นผู้ประกอบพิธี ถ้าช้างสำคัญเชือกใดที่เจ็บป่วยและเป็นช้างที่นุ่มเกล้าฯ ถวายมาจากเมืองเวียงจันทน์แล้ว มักจะมีพิธีไสยศาสตร์ของ "หมอลาว" ด้วย ดังเช่น การประกอบพิธีตั้งกรมระงับความไข้ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ พุทธศักราช ๒๓๕๗ ครั้งที่ช้างพลายค้ำระแหง ป่วยล้มลงอยู่ในโรงพิธีแก้สินบน

เมื่อช้างสำคัญที่ป่วยนั้นหายป่วย ก็จะมีการประกอบพิธีอีก ๒ พิธี คือการแก้บน และพิธีทำขวัญ สำหรับการแก้บนกล่าวว่า เมื่อตอนทำพิธีแก้เสนียดพระหมอเฒ่ามักจะได้นบนาน พระสาคำและครูปติยาเย (หรือ ครูปฏิกายะ) ไว้ โดยมาจะบนให้มีละครถวาย ดังนั้น เมื่อช้างสำคัญหายป่วยก็ต้องแก้บน ในกรณีนี้มีมโหรี ปี่พาทย์ ส่องไชย แตรสังข์ และกลองแขก ไปประโคมแก้สินบนทั้งที่เวทสถานและที่หอเชือก

พิธีทำขวัญช้าง

เมื่อมีการทำพิธีแก้สินบน พระสาคำและครูปติยาเยแล้ว พระหมอเฒ่าก็จะประกอบพิธีทำขวัญช้างสำคัญ ดังเช่นการทำขวัญพระยาเศวตภูษกร เมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๗ ในรัชกาลที่ ๒ การทำขวัญนั้น เจ้ากรมพระศบบาล ซึ่งครั้งนั้นคือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทพพลภักดิ์ ขณะทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นฯ รับสั่งให้จัดพิธีและให้ฤกษ์พระหมอเฒ่ามาคอยรดน้ำ

สิ่งของเครื่องใช้ในพิธีทำขวัญช้าง ประกอบด้วย บายศรีตอง ๑ สำหรับ พร้อมด้วยศีระะสุกร ๑ ศีระะแบ่งหอม น้ำมันหอมและเทียน ของเหล่านี้มอบให้เจ้าพนักงานวิเสท จัดเตรียม ส่วนกรมพระนครบาล จัดทำใบบัวหลวง ๑๐ ใบ ใบขนาด ๑ กำ ใบมหาระงับใหญ่ ๑ กำ ใบมหาระงับน้อย ๑ กำ ใบราชพฤกษ์ ๑๐ ใบ ใบก้ามพฤกษ์ ๑๐ ใบ ใบชัยพฤกษ์ ๑๐ ใบ และเจ้าพนักงานพระคลังวิเสท จัดหาผ้าสำหรับนุ่งเสาดลึง เป็นผ้ากว้าง ๕ คืบ ยาว ๕ แขน ๑ ผืน

ระหว่างการประกอบพิธีทำขวัญนั้น จะมีมโหรี ปี่พาทย์ ส่องไชย แตรองอน แตรฝรั่ง และสังข์มาประโคมด้วย

เชือกปะกำและอุปกรณ์ในการคล้องช้าง

The rope and the equipments for capture the wild elephant.

Ceremony for Elephant

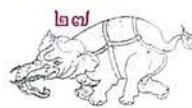
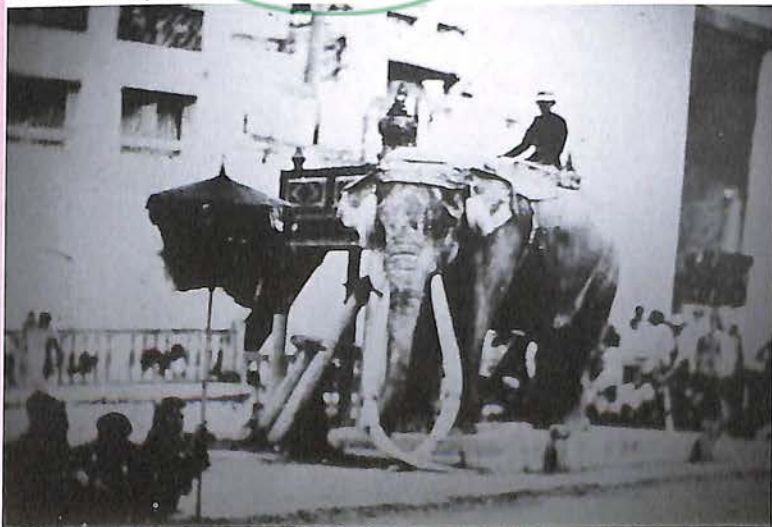
The four rituals related to elephant are regarded as the royal ceremony for the elephants. These rituals are as follows: *Gajendraúvasanân*, *Tang Kam Ra-ngap Khwam Khai*, *Kae Sin Bon* and *Tham Khwan Chang*. The first one was practiced in the past; others have been practiced continuing right up to the present.

Gajendraúvasanân, literally, the parade of elephant and horse, consists of three main activities:

- 1) Thot Chuak Dam Chuak, the worship of mahout and the riders of horse or of elephant to their teacher or trainer;
- 2) Hae Sanân Yai, the parade of armed soldiers on elephants and on horses in front of the king. The royal Brahmin poured sacred water to the armed soldiers;
- 3) *Gajendraúvasanân*, the celebration of royal elephants and of royal horses, the parade of the elephants and the horses is performed in front of the king; the image of Buddha called Phra Chai which was always taken with the royal troops is shown in the parade.

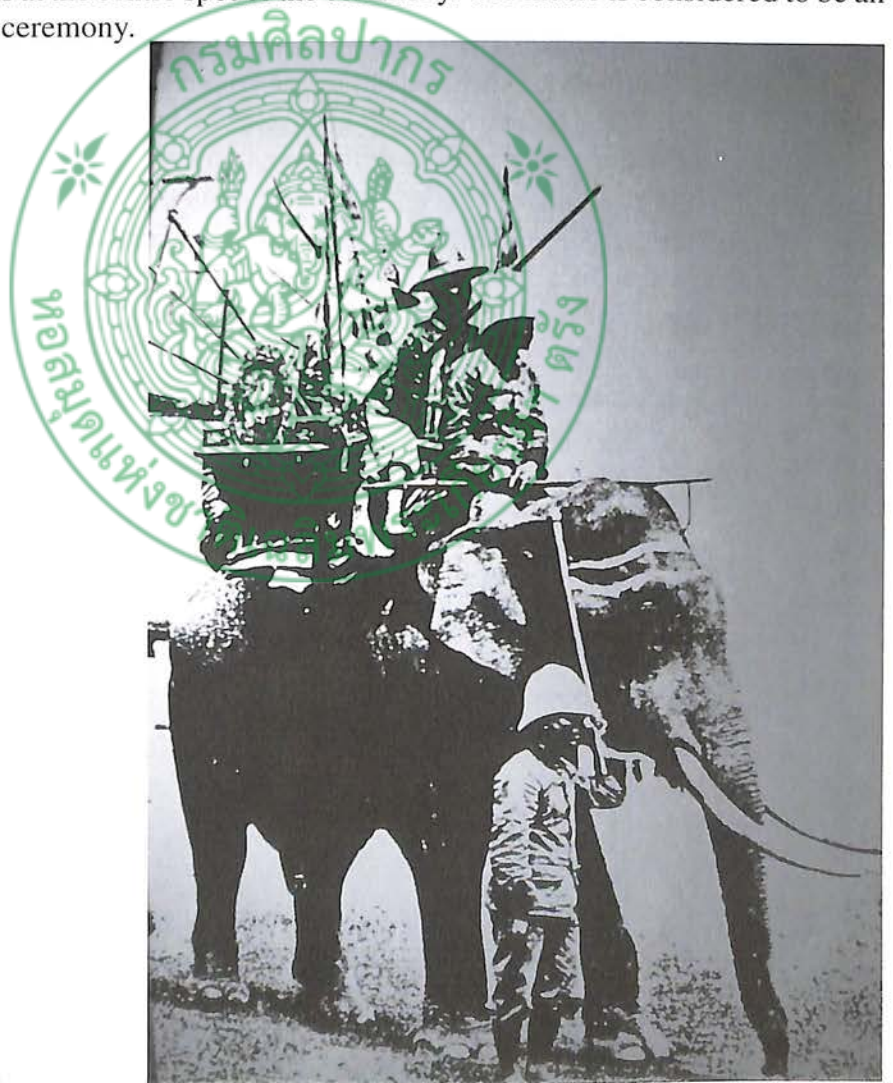
It is believed that the *Gajendraúvasanân* ceremony had been performed since Sukhothai period, the 13th -15th centuries CE and it was called '*Phra Râja Phithî Pûjâ Dhanâñjayapâú.*' The perfect activity of the ceremony was performed in Ayutthaya period, the 15th -18th centuries. In Bangkok period at the behest of King Mongkut (King Rama IV), the ceremony was performed once, but not a big ceremony. In that ceremony, members of royal family joined the ceremony by riding on the elephant-cum-using the weapons, equipments and accessories to control the elephant. The purpose of the ceremony is to encourage the soldiers and the troops with elephants and horses.

Tang Kam Ra-ngap Khwam Khai, literally, ritual activity to suppress the illness, is the ritual for the royal white elephant that got fever or died. The ritual activity was conducted by both monks and Brahmins called '*Phra Mo Thao*,' literally, the royal great grand doctor. In case of the white elephant came from Vientiane in Laos, a Brahmin from Laos would participated in the ritual activity.

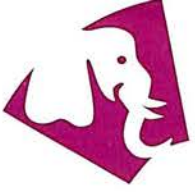

Kae Sin Bon, literally, to make a votive offering, is conducted by Phra Mo Thao after making a votive prayer to heal the white elephant that suffered from a disease and it recovers from the illness. The royal great grand doctor makes a votive offering to two forefather spirits called Phra Sat Kham and Khru Patthiya that are believed to be those who can remove the disease caused by the bad omen from the white elephant. The music and dance performance is an important part of the ceremony.

Tham Khwan Chang, literally, to restore the spirit of elephant, is a necessary rite. It is believed that the white elephant like a man, when it is ill the spirit becomes weak and sometime it wanders in the realm of darkness and cannot return to the owner. The ritual activity to restore the spirit or to bring the spirit back is performed after the white elephant recovers from the illness. The ritual is conducted by Phra Mo Thao who places the following offerings: banana leaf-tray containing auspicious flowers, a head of pig, fragrant face powder, fragrant oils, candles, leaves of lotus, leaves of camphor tree, leaves of cassia, and leaves of other auspicious trees at the centre spot of the ceremony. The music is considered to be an important part of the ceremony.

ช้างกับวิถีชีวิตไทย

ช้าง ช้างเป็นสัตว์ที่มีพลังกำลังมาก มีความอดทนสูง เจริญฉลาด ช่างจดจำและยังกตัญญูรู้คุณเจ้าของ และ/หรือ คนเลี้ยง พร้อมปกป้องผู้เป็นนายอย่างถึงที่สุด คุณสมบัติอันดีเช่นนี้ สังคมไทย จึงยกย่อง ช้าง ว่าเป็นสัตว์มงคล เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำชาติไทย

ช. ช้าง อักษรไทยลำดับที่ ๑๐ จากอักษรไทยปัจจุบัน ๔๔ ตัว แต่ละตัวมีคำเรียกชื่อกำกับทุกตัวอักษร อักษรตัวแรกคือ ก มีคำเรียกชื่อกำกับ คือ ไก่ จึงเรียกอักษรนี้ว่า ก ไก่ อักษรตัวที่ ๑๐ คือ ช มีคำเรียกชื่อกำกับ คือ ช้าง จึงเรียกอักษรนี้ว่า ช ช้าง เมื่อแรกพ่อขุนรามคำแหง ทรงประดิษฐ์อักษรไทย เมื่อปีพุทธศักราช ๑๘๒๖ มีอักษรไทยอยู่ ๓๙ ตัว รวมทั้งตัว ช ซึ่งใช้ เขียนอักษรตัวแรกของคำว่า ช้าง ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑ พุทธศักราช ๑๘๓๕

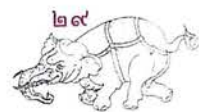

เหตุใดจึงนำช้าง มาเป็นคำเรียกชื่อกำกับ อักษร ช ยังไม่อาจหาคำตอบได้ ถึงกระนั้น ปรากฏการณ์เช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า ช้างเป็นสัตว์สำคัญ เป็นที่รู้จักทั่วไป คนไทยกับช้างมีความรัก ความผูกพันต่อกันมายาวนาน และเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทย เห็นได้จาก สุภาพชนและคำพังเพยของไทยบางอย่างเกี่ยวข้องกับช้าง อาทิ ช้างเผือกเกิดแต่ป่า หมายถึง คนดี หรือ ของดีมีคุณค่า มักไม่พบในเมืองใหญ่ แต่มักหาพบได้จากที่ห่างไกล มากี่ควาย หลายนี่ช้าง หมายถึง คำพูดหรือบางสิ่งบางอย่างที่มีมากเกินไปจนไร้สาระหาประโยชน์มิได้

ช้าง : วิถีแห่งการดำรงชีพ ภูมิประเทศของประเทศไทยหลายแห่ง เป็นภูเขาสูงและป่าดงดิบ มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะเป็นที่อยู่อาศัยของบรรดาช้างป่า ด้วยเหตุที่ช้างเป็นสัตว์มีขนาดใหญ่ มีพลังกำลังแข็งแรงมาก สามารถเดินบุกลุยป่า ข้ามแม่น้ำ ลำคลอง ขึ้นเขาลงห้วยได้อย่างคล่องแคล่ว ช้างป่า จึงถูกจับ มาฝึกบังคับเพื่อใช้งานในพื้นที่ป่าและภูเขาสูง เป็นต้นว่า ใช้ในการชักลากไม้ ท่อนซุง ใช้ในการคมนาคม การใช้งานช้างในการคมนาคม นั้น คนจะนำแหงหรือกุบไปผูกบนหลังช้าง เพื่อให้คนนั่งได้อย่างสะดวก แหงส่วนใหญ่ทำจากไม้สักแต่ถ้าเป็นแหง ของชาวกะเหรี่ยงหรือยางมักทำด้วยหวาย มีความยาวไม่เกิน ส่วนกว้างของลำตัวช้าง ขาของแหงจะต้องโค้งพอดีกับสันหลังของช้าง การใช้ช้างบรรทุกของสามารถ บรรทุกได้เพียงครั้งละ ประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม นับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับลักษณะทางกายภาพ การบรรทุกของ เพื่อเดินทางลงจากเขาจะบรรทุกได้น้อยกว่าการบรรทุกขึ้นเขา ช้างเดินทางในอัตราความเร็วปกติ ประมาณ ๔ กิโลเมตรต่อชั่วโมง เดินทางได้ประมาณวันละ ๒๐ กิโลเมตร ช้างถูกใช้เป็นพาหนะมา ตั้งแต่สมัยโบราณ ขุนนาง หรือ ข้าราชการที่ต้องไปตรวจเยี่ยมหรือไปราชการตามท้องถิ่นต่างๆ จะใช้ช้าง เป็นพาหนะอำนวยความสะดวก อีกทั้งการนั่งช้างยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอำนาจ ยศศักดิ์การใช้ช้างเป็นพาหนะเดินทาง ใช้มาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จึงค่อยเสื่อมความนิยมลงไป

ช้างในการอุตสาหกรรมทำไม้

สันนิษฐานว่าการใช้ช้างทำไม้ในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นมาจากการสัมปทานเข้าไม้สักทางภาคเหนือ ของบริษัทต่างชาติเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีเศษมาแล้ว การใช้ช้างทำไม้ในประเทศไทย นิยมทำกันมาก ในภาคเหนือและภาคใต้ ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบน้อย จำนวนช้างทำไม้ในอดีตมีจำนวนนับหมื่นเชือก

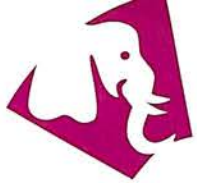

จึงมีบุคคลจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับช้าง เป็นต้นว่า เจ้าของ ความรู้ช้าง และครอบครัว คนเหล่านี้อาศัยเลี้ยงชีพ จากการทำงานของช้างจำนวนนับแสน จึงนับได้ว่าช้างช่วยให้บุคคลที่เกี่ยวข้องมีงาน มีเงินยังชีพ โดยช่วงที่ว่างจากการทำไม้ ขนไม้ เจ้าของช้างยังสามารถนำช้างไปปรับจ้างแห่นาค หรือ ร่วมขบวนกฐิน ผ้าป่า หรือ งานฉลองพัสดของพระภิกษุ นับว่าเป็นรายได้เสริมที่ดีอีกทางหนึ่งของเจ้าของช้าง ช้างจึงมีความสำคัญ ต่อเศรษฐกิจของประเทศในอดีตเป็นอย่างยิ่ง การใช้ช้างทำงานในป่านั้น แก่ช้างหรือหัวหน้าผู้ควบคุมช้าง จะต้องเป็นผู้รอบรู้เรื่องราวทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องรู้จักกำลังของช้างที่อยู่ในความควบคุมเป็นอย่างดี ต้องจัดขนาดไม้ให้เหมาะกับกำลังความสามารถของช้าง เพื่อมิให้เป็นการทำรุนแรงสัตว์มากเกินไป ซึ่งจะไม่คุ้มค่า หากช้างล้มจะสูญเสียมากกว่าผลประโยชน์ที่ได้รับ

จากมุมมองด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ การใช้ช้างลากไม้ นับเป็นวิธีที่เหมาะสม เพราะช้างสามารถเดินไปในผืนป่าโดยไม่ทำลายกล้าไม้ ไม่ทำให้ดินแน่น ต่างจากยานพาหนะชนิดอื่น ซึ่งต้องอาศัยเส้นทางถนน การตัดถนนทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า และการลงทุนในการก่อสร้าง ซึ่งต้องใช้งบประมาณจำนวนไม่น้อย และไม่คุ้มทุน การใช้ช้างในการชักลากไม้ ทำให้สามารถรักษาป่าไว้ได้ นอกจากนี้ช้างยังสามารถเข้าถึงพื้นที่แคบๆ สูงชันได้ดี มีอายุการใช้งานนานถึง ๕๐ ปี การใช้ช้างจึงเป็นการลงทุนต่ำ ทำกำไรสูง ไม่ต้องใช้น้ำมันเชื้อเพลิงและอะไหล่ รวมทั้งไม่ก่อมลพิษอีกด้วย เมื่อรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานไม้แก่บริษัทต่างชาติแล้ว จึงมีช้างและผู้เกี่ยวข้องกับช้างจำนวนมากตกงาน แต่ช้างยังคงสามารถเปลี่ยนบทบาท และหน้าที่จากการทำไม้ เป็นช้างเพื่อการท่องเที่ยว มีการฝึกช้างให้สามารถแสดงโชว์ มีรายได้ทดแทนการเสียรายได้จากการชักลากไม้ ได้เป็นอย่างดี จากศูนย์ฝึกลูกช้างลำปาง ได้พัฒนาขึ้นจนเป็น ศูนย์อนุรักษ์ช้างและ ในปัจจุบัน เป็นสถาบันคชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

คนกับช้างมีความผูกพัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และจะยังคงเป็นเช่นนี้ไปอีกนาน แม้ในปัจจุบัน ช้างจะตกอยู่ในวิกฤตการณ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ อันเนื่องมาจากแหล่งหากินถูกทำลาย หรือการกลืนป่าของชุมชนเมือง แต่คนไทยส่วนใหญ่ ยังคงตระหนักถึงความสำคัญ และการมีอยู่ของช้าง เพื่อนร่วมโลกตัวใหญ่ใจดีนี้ จนมีการก่อตั้งศูนย์คุ้มครอง หรือ มูลนิธิ สำหรับการดูแลช้างไทย จึงเป็นอีกหนึ่งความหวังที่ว่า ช้างไทยจะไม่ถูกทอดทิ้งและจะไม่สูญพันธุ์ไปจากวิถีชีวิตไทย

Elephant for Thai Life

The good qualities of elephant have impressed Thai people along the passage of time. Thus, elephant is considered to be the auspicious animal. It is proclaimed that elephant is a symbol of the country.

Of 44 letters of the present Thai alphabet, the tenth letter is called cho-chang. According to Thai pronunciation, each letter is followed by a word as its own name, e.g. the first letter k (ko) is followed by the word kai; so it is called ko-kai. No one knows why the word 'chang,' literally, elephant, is used as the name-word for 'cho' in the Thai alphabetical system. Nevertheless, this indicates that the beast called 'chang' (elephant) has been involved in Thai life for along time. An old Thai proverb says, "The white elephant was born in the forest." Meaning, the holy man cannot be found in the town, but can be found in the remote areas.

Geographically, Thailand has many prosperous jungles in the North and in the South that are the ideal place for elephants to live in. Throughout their history, the Thai people had been afraid of human and trained elephants not to use them as conveyance or had them to be obedient in order to drag out the logs. i.e., to drag out the logs. Elephant can walk at around 4 kilometres per hour and it can walk without a break for 20 kilometres a day. But it cannot carry a heavy load, i.e. its capacity to carry is not more than 100 kilograms.

In the past, whoever had an elephant as his conveyance was considered to be an elite or a high class person in society. The use of elephant as a vehicle for traveling had been practiced until the reign of King Rama V of the Bangkok period. To have the elephants work for timber industry in the jungle was started around CE 1900s when the government of Thailand had granted concessions to some western companies for cutting teaks from the forest in the northern region. Elephants and their mahouts were the brawn of the industry, the only vehicles capable of penetrating thick jungles and climbing steep slopes to drag out the logs.

Today to protect the remaining forests, the Thai government abolished the concessions and the business on the timber industry is strictly controlled by the government.

Elephants are still trained at schools in Lamphang and Chiang Mai but the enormous beasts no longer work in the forests. Instead, they demonstrate their skills in tourist shows and carry foreign travelers

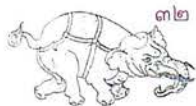
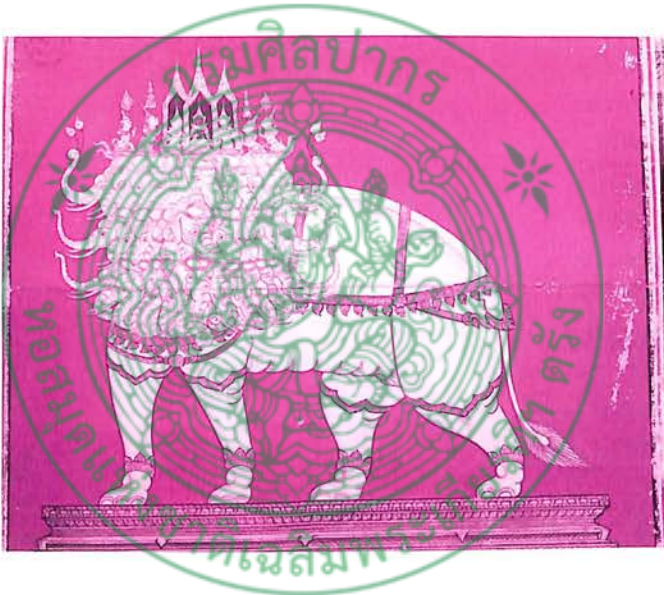
Thailand has many North and in the South for elephants to live in. the Thai people had be afraid of human and to use them as con-work with man in the the logs. Elephant can kilometres per hour a break for 20 cannot carry a heavy carry is not more

except the mahout,

on bumpy journeys through the hills. The Young Elephant Training Center at Lampang became the Thai Elephant Conservation Center and in CE 2002 the Thai Elephant Conservation Center was upgraded to the National Elephant Institute under the patronage of Her Royal Highness Princess Galyani Vadhana Krom Luang Naradhiwas Rajanagarindra.

As environmental change, there has been a decrease in the number of the wild elephant population in Thailand. However, some of Thai people who regard elephant with affection and are aware of the crisis, join together to establish a centre or a foundation for protecting elephant's life.

โครงการบูรณาการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ภาคเหนือ
สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม